

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՐԵՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍ 1885

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայկական համադիւթ	ՍՈՒՔԻԱՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ
Շողեր եւ ցօղեր	ԳՈՒԻՏՈՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ
Լուս. պարապմունք	ՏԻԳՐԱՆ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ
Առեւտրական համաշխարհիկ լիգա	Յ. ԹԻԻՑՍԻԻՋԵԱՆ
Զայնքի միայնութեան	Յ. ՍԵՔԵԱՆ
Թռակի	Տ. ՆԵՎՐՈՒՋ
Ծաղիկ եւ ռուսական գրականութեան, — Մանիւթակ	Մ. ԿԻՒՐՃԵԱՆ
Հնախօսական	Ս. ՀԱՅԿՈՒՆԻ
Մեղեդիներն	ՍՄԲԱՏ Բ. Տ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ
Աղջկան մը օրագիրն	ՍԵԼԱՆԻԱ
Կինն	ԱՂԵՔ. Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՆՏԱՏԼԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

1885

ԿՈՒՆԵԼԹ—ԻՒԼ—ԼՈՒՂԱԹ. — Բառագիրք Ֆռանսա-
ֆուրք. Հեղինակը Մէհմէտ Շիւքրի եւ Միքայէլ Աշճեան
Պաշտօնատարը Հանրային Կրթութեան Նախարարութեան.

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

Հրատարակուեցաւ ամբողջ գործն որ կը պարունակէ աւե-
լի քան 2000 երես երկու հատորի մէջ ամփոփեալ:
Գին 2 հատորին մէկ Օսմ. ոսկի

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ՀՐԵԱՅ, Պատկերազարդ. — Թարգմ. Կ.
Ս. Իւթիւնեան. հրատարակուած են Ա. Բ. և Գ. Հատորը:

ՀԻՒԱՆԳԻՆ ԲԱՐԵԿԱՄԱՐ. — Առաջնորդ հիւանդաց դար-
մանման ի Տր. Ս. Յ. Յակոբեանէ: Գին, 20 դահեկան:

ՇՈՂԵՐ ՈՒ ՅՈՂԵՐ. — Պատանեկական բանաստեղծու-
թիւնք. Ման Ա. (1882-1885). — Աղեքսանդր Գ. Փա-
նոսեան:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ. — Սրբունի Տիւտար:

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԲ ԳԱՂՂԻԵՐԵՆԷ Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ
— Յօրինեաց Ռ. Յ. Պէրպէրեան:

ԹՈՐՈՍ ԱՂԲԱՐ. (Ման Բ.) — Գրեց Գ. Վ. Սրուանձա-
եանց: Գին 12 դահեկան

ԱՐԲԱ ԲՕՆՍԹԱՆԹԷՆ. — Թարգմանեց Եւփիմէ Պ. Օտ-
եան: Գին 10 դահեկան:

ԲԵՐԱՅԻ ԳԻՇԵՐՆԵՐ. — Հեղինակ Յակոբ Մ. Հանեան:
Գին 15 դահեկան:

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅԱՔՆԱԿ ԳԱՒԱՌՍ
Ման Ա. և Բ. — Տեղագրեց Մանուէլ Միրախորեան:

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԵԼԼԵՆԱԿԱՆ ԱՐԴԻ ԼԵԶՈՒԻ. —
Բաժանեալ ի յիսուն և հինգ դաս, յօրինեալ ըստ նորա-
գոյն դրութեան ի պէտս Հայկազն ուսանողաց ի Տիմիզ-
րիոս Զօլագեանէ. Տպագրութիւն Պաղտատլեան. գին դհ. 1:

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ
ԱՄՍԵԱՅ

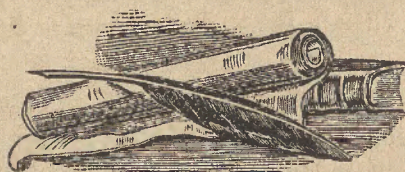
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՈՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍ 1885

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

—
4885

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

1898

PAID BY THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

NEW YORK

1898

PAID BY THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

NEW YORK

1898

PAID BY THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

NEW YORK

1898

PAID BY THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

NEW YORK

1898

PAID BY THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

NEW YORK

1898

ՅԵՐԱՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԴԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԱՆ ԱԳՐԻՔ

Վերստին յիշեցունելու եմք աստանօր որ առ Մեսրոպեան ժամանակօք՝ յերկու գերադահութիւնս բաժանեալ էր մերոյին աշխարհն, Արեւելեանն ի Պարսկական, եւ Արեւմտեանն ի Յունական: Առաջնոյն վերայ կը թագաւորէր վռամապուհ հարկատուութեամբ. իսկ երկրորդին՝ Բիւզանդական կայսրութիւնն կ'իշխէր ուղղակի: Յայսմ պատասխանէ ասպօքն կաթողիկոսական իշխանութիւնն ազատ միահեծան մնացած կը համարուէր, բայց ըստ երեւութին էր գողցես: Յայտնի հակառակաթու մը երեւցած չէր ի Յունական բաժինն: — Ինչպէս մօտ առթի մը մէջ այդպիսի ինչ լինելու վտանգ մը անցաւ. (Խորեն. Գ. ԿԵ. էջ 555), — սակայն փոխանակ այնր՝ ի մօտուստ Կեսարիոյ արքեպիսկոպոսութիւնն, եւ ի հեռուստ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքութիւնն, երկօքին եւս Յոյնք, ոտնախուծք՝ ազգային իշխանութեան հետ կը բախէին եւ կը տկարացունէին զայն: Ձի «ընդ ձեռնադրութեանն տուգանեցան՝ վիճակեալ յաթոռն Կեսարու», կ'ըսէ Խորենացի 14. ԾԴ): Այս տկարութիւնն ակնյայտնի ահա տեսնուեցաւ սոյն այս նշանագրաց խնդրոյն մէջ, թէպէտ լոկ ներքին եւ բնիկ ազգային եկեղեցական բարեկարգութեան մը խնդիր էր, ինչպէս բացատրած եմք կանխաւ: Մինչդեռ մասնն Արեւելեան արքունի եւ կաթողիկոսական հրամանօքն

ամենուրեք ընդունեցաւ զնշանագիրսն՝ եկեղեցական սլաշտամանց եւ մատենագրութեան մէջ զայնս սկսելով գործածել, Յունական բաժինն անհաղորդ մնաց այնմ. արքայականն չէր հրամայէր անդ, բայց եւ ոչ կաթողիկոսականն հրամայել կարաց: Հոգ մտաց էր այս Մեծին Սահակայ ոչ փոքր, որ զամենայն փոյթ եւ եռանդն ունէր — զի Կորինւոյ լեզուաւն խօսիմք — « հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանաւն Բրիտոսի՝ հայաբարբառս եւ հայերէնախօսս » տեսանել եթէ զայս եւ եթէ զայն մասն իւրոյ հօտին:

Անցին ամբ այսպէս՝ մինչեւ մեռաւ բարեացապարտն վառաշապուհ, եւ աղէտք աղիտից վերայ՝ գահն մնաց անտէրունջ, եւ աշխարհն՝ խաղալիկ Պարսկական քաղաքանութեան: Շփոթք եւ անկարգութիւնք ալէկոծեցին զսահմանսն, զոր ազդու կը նկարագրէ. « Աղմկաւ եւ բազում խռովութեամբ մնացեալ աշխարհս մեր յանիշխանութեան ամս երիս, աւերեալ ամայանայր. վասնորոյ պակասեալ լինէին հարկք արքունի եւ հատեալ ճանապարհք ռամկաց, եւ ամենայն բարեկարգութիւն վրդովեալ ապականէր » (գ. ծղ): Յայսմ թըլուառ պահու աչք հայրենեացն ի Կաթողիկոսն սուրբ կը դառնային անշուշտ յուսալիր, որ իւրոց մեծափառ հարց նմանեալ ոտք ելնէր, զպառակտեալ եւ զցանուցիր նախարարեանն ի մի միաբանութիւն հաւաքէր, եւ նոցա միաբանութեամբ գործէր զարժանն. այլ նա ընդհակառակն կը լսեմք յանկարծ որ բարեաւ մնա ասելով՝ զխառնափնդորեալ աշխարհն իւր դժխեմ դաղդին թողլով՝ ի հեռաւորս կը չուէր. « Իսկ իբրեւ ետես մեծն Սահակ զամենայն չարիս ի մասինն Պարսից, գնաց նա գկողմամբք արեւմտից մերոյ աշխարհիս ի բաժին մասինն Յունաց » (գ. ծէ): Խորենացոյ զայս այսպէս յառաջաբանելովն յանկարծ՝ կարծել իմն կուտայ թէ ինչպէս երբեմն Մեսրովք, եւ սա այժմ ինքն Սահակ եւս յուսաբեկ յուսահատ ի բարեաց աշխարհին՝ իբրեւ « նաւ խռովեալ ի նաւահանգիստն փութայր » (գ. խէ): — Բայց ոչ այնպէս: Մեծն Սահակ՝ ըստ անուանն՝ մեծ ինչ եւ մեծախորհուրդս խորհեցաւ կատարել. գիւր ամենագործօն գործունէութիւնն չմոռանալով՝ զժամանակն ուզեց ըստ սահանջիցն շահեցունել, Կչուեց իմացաւ որ իւր « պարկեշտ եւ նազելի ձեւն » (Խոր.

դ. կե), եւ ոչ իւր « խաղաղական » (Փարպ. էջ 76) մեղմ բարեյուրդոր ձայնն պատկտուելի եւ կամ լսելի լինելու կաշտող պիտի ըլլային այդ խառնաշփոթ մրրկաց եւ շառաջմանց մէջ, ուստի փոխանակ ի դուր գծամանակն վատնելոյ դոր անգին կը համարէր, բարեդէպ վարկաւ հեռանալ առ ժամանակ մի եւ միտ դնել դործոյն որ առաւել յուսալին էր եւ որոյ ի բազմաց հետէ ցանկացած էր մշտայած խորհրդով. այն է, կ'ըսեմք, զնորագիւտ նշանագիրսն մուծանել եւ « ի կէս ազգին Հայոց »: (1) Կը յուսայր որ զիւր կաթողիկոսական եւ վեհափառ անձնն իսկ դէմ յանդիման ներկայացուներով անդ՝ կարող լինի կատարել տալ զայն, որում անկարող եղած էին մինչեւ ցայնժամ իւր ի հեռուստ յղացած հրամանքն եւ յորդորմունք: Այսու ուրեմն խորհրդով պատրաստեալ կենէ ի ճանապարհ, ընդ իւր ընկեր առնելով զՄեսրոփը եւ զայլոց կարեւոր անձանց մեծ խումբ մը (2):

(1) Այսպէս կը կոչէ Գորիւն երիցս զՅունակողման Հայս (էջ 16 եւ 17). ներքի՞ է արդօք համարել թէ՛ տոյն այս բացաւրումինն է որ ի Գորիւնոյ ժամանակէն պահուած ըլլայ մինչեւ ցայսօր ի բերան ռամկին Կեսիկաս կոչել զՀռոմագեալ Հայս Ակնայ կողմանց, — եթէ չիցէ հեզմական դարձուածք մը Հայ-Հռոմ անուանն:

(2) Զայս ուղեւորութեան պատմութիւնն կ'ընեն մեզ թէ՛ Գորիւն եւ թէ՛ Խորենացի, բայց այսու մեծ խտրութեամբ որ Գորիւն զայն յանուն Մեսրոբայ միայն կ'աւանդէ: Չմահակ անյիշատակ Թողոյն պատճառ օրէն է մեզ ենթադրել թէ Պատմիչը՝ Մեսրոբայ վարուքն միայն ուզած է զբաղիլ. եւ արդարեւ կը հաստատէ մեզ զայս եւ այն պարագայն, որ անդ յԱրեւմուտս պատահելոց մէջ զայնոսիկ եւեթ կը յիշատակէ Գորիւն, որ զՄեսրոբայ փառաւորութիւնսն կը պանծացունեն: Խորհրդածեցինք այլուր, թէ սա զիւր պատմութիւնն իբր ներքողեան մը ուզած է մատենագրել: Խորենացի աւելի եւ կարեւոր մանրամասնութեանց մէջ կ'իջնէ իբր բուն պատմագիր, եւ այսու յոյժ մեծայարգ է մեզ, բայց առաւել եւս այնու որ պաշտօնական նամակաց պատճէններ եւս ի մէջ կը բերէ, — թէպէտ՝ ինչպէս կ'երեւի՝ համառօտեալ ձեւով:

Գալով ուղեւորեալ ջոկոյն, բաց ի Մամիկոնեան երեք եղբարց, — վարդան, Հմայեակ եւ Համազասպեան, պատանիք դեռահասակք, մանաւանդ վերջի երկուքն, զորս անշուշտ ընդ առնուլ ուղեց իւրեանց խնամօք պապն՝ որպէս զի զերծ մնան ի վնասակար ազդեցութեանց քաղաքական շփոթիցն, — կը յիշուի թէ կային ի նմա եւ օբազմութիւն աշակերտաց (Գոր. եւ Խոր.): Պատմաց անուղղակի խօսքերէն միայն կ'ընամք մակարեւ.

Կաւանդէ՛ Կորիւն թէ՛ ամենայն ջերմ սիրոյ ընդունելու-
թեամբ եւ կարի պատուով եղեւ անդ ի Յունակողման առ-
նոր այցելուան մատուցեալ հիւրընկալու մեծարանք. սակայն
Խորենացի զհակառակէն կը վկայէ. Սահակ «Ոչ ըստ արժան-
եաց իւրոց ընկալեալ եղեւ» կ'ըսէ (4. Ծէ. էջ 507): Ժամա-
նակակից պատմաբան այս անհամաձայնութիւնն գեղեցիկս կը
յայտնէ մեզ զայս նշանաւոր պարագայն, որ արտաքին եւ
ի վերին երեսս մատուցեալ պատիւ եւ մեծարանք՝ լի էին եւ
զեղումն, բայց ոչ եւ ներքինն, որում քան պատմիչն՝ առաւել
մեծն Սահակ անշուշտ ուշ կը դնէր: Կաթողիկոսն ինչ որ կ'ա-
կընկալէր գտնել, զայն չգտնելէն ի զատ, նաեւ դժուարու-
թեանց եւ ընդդիմադրութեանց պատահեցաւ: Սահակայ եւ
Թէոդոս կայսեր թղթերէն կ'երեւի թէ գաղտնի կամ յայտնի
գլխաւոր խոչընդոտն յարուցանող եղած է Կեսարիոյ արքե-
պիսկոպոսութիւնն, որում անշուշտ հաճելի պիտի չլինէր այ-

րել թէ ինչո՞ւ համար տարուեցաւ այդ բազմութիւնը ի Յոյնս: Երկու
խումբերէ կը բաղկանար այդ՝ երկու տարբեր նպատակաց ծառայելու: Մի
խումբն ուսանող աշակերտաց էր, որպէսզի զիւրեանց յունական լեզուի
ուսումն կատարելագործեն, որում մասնաւոր փոյթ ունէին դաստիարակքն.
զայս կը գուշակեմք անսի որ որք Մեսրոպը ի Կոստանդնուպոլիս երթալու
եղաւ, զնոսա ի Մելիտինէ Ակակիոս եպիսկոպոսին յանձնեց, նոցա «զըլ-
խաւոր» կարգելով զՂեւոնդ փոխանակ իւր: Այսպիսի ինչ ըրած էր Մես-
րոպը նաեւ յեղեւթա՝ Բաբելոս եպիսկոպոսին յանձնելով զնախկին աշա-
կերտսն: — Երկրորդ խումբն էր երիցագոյն եւ վարժաւարտ աշակերտաց,
յորոց բաց ի Ղեւոնդեայ, կը յիշուին նաեւ Ենովք եւ Դանան (Գոր. էջ 18
եւ Խոր. գ. 1). սոցա գործն պիտի էր լինել նախ, երբ դպրոցը բացուէին,
Սեսորոյ օգնական լինել. ու երկրորդ՝ Թարգմանութեանց պարտաւի-
քանզի՝ ինչպէս գիտեմք՝ Յունարէն կարեւոր եւ Թարգմանելի մասեանք գրե-
թէ անգիտէր էին ի Հայս, եւ զստանալն դժուարին. այսպիսի ուղեւորու-
թիւն մը յարմար առիթ էր զայդ սլակասութիւնն լնուլ, որ երբ Մեսրոպը
Յունակողմանն. եւ յայս իմն կ'ակնարկէ Կորիւնոյ բանն, որ երբ Մեսրոպը
ուր ուրեմն վերջ տալով իւրոց գործոց՝ յետ կը դառնայր յԱրարատ, ընդ
իւր բերէր, կ'ըսէ, «եւ բազում շնորհագիր մասեանս գձաց եկեղեցւոյ
ստացեալ» (էջ 18): — Կը սիրեմ ենթադրել որ այս շնորհագիր մասեանից
մեջ էին եւ Յովհաննու Ոսկերեանի գործք, որ սակաւ ամօք յառաջ յայն
կողմանս մօտ եկած (ի փոքր Հայս) արտաբանօրն, ընդ համբաւոյն անդ
նաեւ ընտիր եւ հարազատ օրինակս թողած ըլլալու է իւր մասնագու-
թեանցն:

ցելու մը որ զիւր հանգստային իշխանութիւնն որ եւ ի վերայ Հայոց՝ կրնար վրդովել, եւ կամ իրաւունք ունէր վրդովելու. ուստի եւ նորա որ եւ է անմեղ եւ կամ արդար առաջարկ կամ հրաման՝ կասկածելի պիտի երեւէին ինքեան։ Սմին բոլորովին հակառակ ոգի կ'երեւցունէ կորիւն Անաստ-լիոս ստորագրեալի վրայ, ընդհանուր հրամանատարն Ասիական կողմանց։ Սա թէպէտեւ ի ժամանակին հեռի էր անտի ուր գնացած էին Սահակեանք, սակայն իւր թղթոյ մէջ զամենայն յարգանս եւ զամենայն ջերմ յօժարանութիւն կը յայտնէր առ նոցա գործն, մինչեւ Սահակայ յիւրում թղթին սյր նախախնամական կոչել գնա. «Ծնորհ ունիմ Աստուծոյ յաղագս գրեղ պատրաստել մեզ յապաւինութիւն» (Խոր. Գ. Ծէ)։ Սակայն զի՞նչ օգուտ, որ եւ սա դժուարութիւններ կը յայտնէր, որ կ'երեւի թէ ըլլայ այն որ, ինչպէս ի Թէոդոսեան հրամանէն կ'երեւի, դպրոցքն որ պիտի բացուէին, կ'ուզէր Սահակ, որ ինչպէս յԱրեւելս, նաեւ աստ արքունի ծախիւք պահպանուին. եւ Անատոլիոս զայն իւր իշխանութենէն վեր կը համարէր։

Միակ եւք կը մնայր ուրեմն Սահակայ, ուղղակի առ գերագոյն իշխանութիւնս գիմել. իւր մտաց հաստատութիւնն եւ յայնմանէ չհրաժարեցաւ։ Ուստի թուղթ մի շարադրեց յիւրմէ կողմանէ առ նա ինքն կայսրն Թէոդոս (Փոքր) ի նմա զիւր խնդիրն առաջի գնելով այսպէս. «Ոչ հանդիպեցայ ընդունելութեան յիմում վիճակիս ի հրամանէ վերակացուաց սոցա. այնչափ ատեցեալ զմեզ, մինչեւ զնշանադիրս անգամ ոչ ընկալան։... Արդ հաճոյ թուեսցի տէրութեանդ ձերում ոչ անիշխան առնել զմեզ ի մերում վիճակիս, եւ հրամայել ընդունիլ զմեզ եւ զվարդապետութիւնս» (Խոր. անդ էջ 507) Զոյգ նմին թուղթ մի եւս առ Ատտիկոս պատրիարքն գրեց, աղերսելով որ իւր խնդրոյն համար բարեխօս լինի առ կայսրն։ Զայս երկուս թուղթսն յանձնելով ի ձեռս Մեսրոբայ, եւ նմին ընկեր տալով զԳնիթ՝ զեպիսկոպոսն Դերջանու, եւ զվարդան (Մեծն) զիւր թոռնն, (զմին իբր առաւել հմուտ յունարէն խօսից եւ միանգամայն յունական սովորութից, եւ զմիւսն՝ ինչպէս կ'երեւի իմն ի թղթէն Սահակայ առ Ատտիկոս՝ որ կարենորս ունէր հաղորդել կայսեր բերանացի

զքաղաքական խնդրոց որ զիւր աշխարհն կը տաքնապեցու-
նէին յայնժամ) վայելուչ փառօք զնոսա յուղարկել տուաւ
ի Կոստանդնուպոլիս, — չմոռանալով անտարակոյս եւ նորա-
ստեղծ նշանագրաց գեղեցկագիր պատճէն մը յանձնել կայ-
սեր եւ պատրիարքին ներկայացունելի:

Ինչպէս տեսանք այժմ իսկ ի մէջ բերեալ հատուածէն,
Սահակայ խնդիրն որչափ արդար էր եւ իրաւացի, նոյնչափ
եւ արիւ եւ վայելուչ համարձակութեամբ բացատրեալ, սակայն
ոչ այդ վեհ եւ ազատագլէմ լեզուն էր որ, մարթ էր կաս-
կածիլ, զխնդիրն ի վտանգի դրաւ գահավէժ խորսակելու
նոյն իսկ կայսերական գահոյից առաջն, այլ բոլորովին ան-
նշան եւ միամիտ խօսք մը զոր Սահակ աւելցուցեր էր ի նմին
թղթի: Ուղեւով սուրբ Հայրապետն նաեւ զիւր նուիրակն
զՄեսրովբ կայսեր ընծայեցունել, փոխանակ սին եւ ցամաք
գովեստից՝ պատշաճ դատեցաւ զնորա արդիւնաւոր դործսն
ի մէջ բերել. եւ զի՞նչ պատշաճագոյն յիշելիք, բայց եթէ
ըսել թէ՛ ահա նշանագիրքդ, որոյ համար է խնդիրս, դա
ինքն Մեսրովբայ գիւտն է. եւ որպէս զի՛ առաւելագոյն
ազնուամտութեամբ՝ անկասկած ընէ զկայսրն թէ ինքն (Սա-
հակ մասն չունի յիրիդ, եւ բովանդակ Մեսրոբայ արդիւնքն
է, զայդ՝ նուրբ դարձուածքով մը հասկըցունել ուղեց, վասն
նշանագրացդ, ըսաւ « զորս երբեր նոյն այդ՝ զոր առաքեցի
առ ձեր բարեբարութիւնդ, բազում անգամ ճգնեալ դորա
յԱսորւոց աշխարհին » (Խոր. ադ). այսինքն՝ հեռի յինչն կա-
տարեց դա զայդ աշխատութիւնն երկար ժամանակ մնալով
յԱսորիս: Իսկ ո՞ր կարէր գուշակել որ այսպիսի մեծասիրտ
եւ աննախանձ խոնարհամտութիւն մը՝ բարձրամտութիւն մը
եւ հեռու նախանձ մը պիտի գրգռէր ի վնաս խնդրոյն: Ի
պատասխանի այդ բարեգգաւտ բանիցն Սահակայ ահա զինչ-
պիսի՞ ծանր դժկամակութիւն կը յայտնէ թէ ողոս յիւրում
պատասխանուցն. « Հաճեալ էաք ընդ մերոյ ծառայիցդ արհա-
մարել զայդպիսի ուսմամբ » . շատ գոհ էինք, կ'ըսէ, որ այդ
քու առաջարկեալ նշանագրերը արհամարհուեցան մեր այդ
տեղ (ի Յոյնս) գանուած հպատակներէն. Կայր քան զայս
խնդրոյն համար մահու ծանր սպառնալիք. իսկ ի՞նչու հա-
մար. « Զի արհամարհեալ զճարտարօքս որ ի մերում քաղա-

քիս՝ յԱսորեաց ոմանց խնդրէիր զիմաստից գիւտս» (Խոր. անդ. էջ 511) (1)։ Զայս յանդիմանութիւն նաեւ Աստիկոս կը կրկնէ յիւրում թղթին. Ազատ ի ի մեղադրանաց ոչ թողումք (զքեզ) ... զի թողեր զաղբիւրն եկեղեցւոյ զհայր մեր Յովհաննէս (Ոսկերեբան) ... Զեր զանց զնովաւ արարեալ՝ կամեցայք ի սահանական դրոց (2) զփախագ ծարաւոյն յազեցուցանել» (Անդ. էջ 512)։

Տարօրինակ կը թուի այս յանդիմանութիւնս, բայց աւելի տարօրինակ թերեւս այն փոքրոգի զգացմանց բացայայտութիւնք, որ Ասորւոց ազգին դէմ խոր ատելութիւն մի կ'երեւեցունեն՝ կայսերական եւ պատրիարքական բարձր դահերէն իսկ միանդամայն իջնելով. բայց ունէր սա զգաւո-

(1) Թերեւս այդ Կոստանդնուպոլսի վիրաւորեալ ճարտարացն կարգին մէջ կայսրն Թէոդոս զինքն առաջին կը համարէր. զի մասնաւոր պարծենկոտութիւն մը ունէր իւր վայելչագրութեան վերայ, զոր մասնաւոր խնամօք ուսեր էր քան զայլ կարեւորսն նախագասելով ի պատանեկութեանն, երբ իւր գրեթէ պատանեկից Պողոբրիա քրոջ խնամակալութեան տակ կը դաստիարակուէր։

(2) Հակադրութեան ձեւ մի է զոր ի գործ կ'ածէ աստ Աստիկոս «սահանական ջուրս» կոչելով զԱսորիս առ Յովհաննու Ոսկերեբանաւ՝ զոր «աղբիւր» անուանեց. ուսիս սահանական բառս (որ ի բանից Սուրբ Գրոց առածեալ է թէ «Սահանք երկնից բացան») կը նշանակէ — ոչ ըստ Առձեռն բառգրոց յորձանքի նման վազող անցնող, եւ ոչ ըստ հայական (Թումազէոյի) Թարգմանութեան ցրուեալ (disperso), եւ կամ ըստ Գաղղիականին (Լանկլուայի) տղառ (bourbeux), այլ — «անճրեւային ջուր՝ հեղեղաբար յերկնից տեղացեալ», որ թէեւ առաս, բայց ոչ է յարգի, զի ոչ տեւական է եւ ոչ առողջարար՝ որպէս գաղթեցայինն կամ զգեսնաբուղիս։

Իսկ Աստիկոսի թղթոյն այդ զովասանական յիշատակութիւնն զՈսկերեբանէ հակասական չ'երեւիր անշուշտ իւր վարուց հետ, որ մին եղած էր ի հակառակորդաց Ոսկերեբանի, եւ մինչդեռ նա տակաւին ի կենդանութեան էր յարստոս ինքն զնորա ամուսն կը բռնաբարէր (յամին 406) . — արդարեւ Թշնամական էր Աստիկոսի ընծացքն դէպ ի Սուրբն, բայց այս երկար չտեցէ։ Արեւմտեան եպիսկոպոսունք բռնադատեցին զԱստիկոս իսկ եւ իսկ զկնի մահուան Ոսկերեբանի, որ զնորա անունն անցունէ ի շաւս Սրբոց հայրեպետաց յիշատակելոց ի Պատարագի. ի սկզբան մեծեց նա, բայց յետոյ ուրեմն ընդունեցաւ, եւ հաշտուեցաւ, կ'ըսէ պատմութիւնն, ինչպէս բազումք ի հակառակելոցն։ Այս հաշտութիւնն որ տակաւ ամօք զկնի եղած է մահուան Սրբոյն (որ դիպաւ յամին 407), կարի վաղադոյն է քան զԹուական թղթոյս զոր կը գրէր Աստիկոս առ մեր Սահակ։

ճառսն : թէպէտ ոչ ողջ եւ առոյգ սնունդ առնելու մտօք , սակայն մեծ էր ի դարսն յայնստիկ ուսմանց եռանդն եւ ջանք . բայց այն էր զարմանալին , որ այդ ջանք ոչ այնչափ ուսանողաց մէջ կարծես մրցումն յառաջ բերած էր , որչափ ուսուցչաց մէջ . շատ է ընթեռնուլ այն դարուց գալրոցականութեան սլատմութիւնն , ուր կը տեսնուի որ վարժապետք աշակերտաց թուով զիրերօք կ'ուզէին գլել . նոցա ամենայն ջանք եւ ճգունք եղած էին կերպ կերպ հնարիւք եւ միջնորդօք եւ մեքենայութեամբք զաշակերտս իրարու ձեռքէ կորզել եւ գողանալ : Այս նորաձեւ մրցումն գոգցես նաեւ ապգաց ընդ ազգս կայր : Յոյնք որ երբեմն « մայր » եղած , բայց ի ծերանալ դարուց՝ գէթ « դայեակ իմաստից » (ինչպէս կը կոչէ զնոսա ուրեք եւ մերս խորենացի)՝ լինելու սկսած էին յանձնառու լինիլ , անշուշտ հաշտ աջօք չ'էին կրնար տեսնել որ ահա իրենց դրակից՝ աննշան կարծուած Ափրիկան ազգ մի (Ասորիք)՝ այդ արուեստին թեկնածու եւ իրենց հետ մրցակից լինելու ելած էր մի երկու դարերէ ի վեր : Նոցա բազմաթիւ գալրոցաց մէջ քան զամենեսին համբաւ եւ մեծ հռչակ հանած էր ընդ ամենայն Արեւելս՝ քաղաքն Նիւեմիա իւրով գալրոցաւ . իւր վարժապետական գիտութեամբքն նշանաւոր եւ մատենագրութեամբք՝ իւր Աթէնք եղած Արեւելից , առ ինքն դիմել կուտայր գունդադունդ երիտասարդ ուսանողներ յամենայն կողմանց Ասիոյ , ի Միջագետաց եւ ի Հայոց եւ ի Պարսից — որ եւ « Դպրոց Պարսից » կոչել սուաւ (Ասսեսմ. Դ. Էջ. 924) — եւ մինչեւ ի Հնդկաց իսկ : Հոռոմոց այդ դշարելոյն պատճառն իմանալի եւս կ'ըլլայ մեզ՝ երբ ի միտ ածեմք որ այդ դաստիարակական կոմ համալսարանական արուեստին մէջ , բաց յազգային սլարծանաց , կային եւ գրամական , եւս եւ քաղաքագիտական շահք : Ուստի վերջապէս , երբ ըսեմք թէ ոչ բազում ամօք յետոյ քան զՓոքրն Թէոդոս՝ առ Ձեռնոն կայսերք յամին 489 կայսերական հրովարտակաւ ոչ միայն բարձաւ այդ եղեսեան անուանի գալրոցն եւ հալածեցան ուսուցիչք , այլ եւ հիմնայատակ քանդուեցաւ շինուածն , պատճառելով թէ նեստորականութեան բոյն եղած է , կըսքանչանամք խորենացւոյ մեզ պահած յարգի վաւերագրին

(document) վերայ, որ ոչ միայն ինքն զինքն կը հաւատէ, այլ եւ զբուն ծածուկ ոգի անտեղի խստութեանն (զգարոցս յափկելոյ եւ քանդելոյ) կը յայտնէ, եւ կը տեղեկացունէ եւս մեզ թէ այդ ոգին հին էր անդամին ի Թէոդոսեան ժամանակէ անանելով ի գաղանիս. — ի գաղտնիս, կ'ըսեմ զի մինչեւ ցայն վայր եւ մերոյս Սահակայ անյայտ եւ անծանօթ մնացած էր. ուստի յանգէտս զմեծ վրիպակն կը վրիպէր՝ ամենախափուկ պարագայի մը մէջ վերքի ծածուկ այտուցին դպչելով եւ զԱսորիս յիշատակելով (1) :

ՇՈՂԵՐ ՈՒ ՅՕՂԵՐ

Մօտերս հրատարակուեցաւ պատկերազարդ հատոր մը բանաստեղծութեանց, զոր գեղեցիկ տաղով մը՝ Լոյս օրաթերթին մէջ հրատարակուած՝ ողջունեց նախ Մանիսի նախկին խմբագրապետ Մեծապատիւ ու մեծանուն Պօղոս էֆէնտի

(1) Ակնարկեցինք այլուր թէ ի սոյն ժամանակս նաեւ ի մէջ Հայոց Աստրականութեան դէմ հակառակութիւն մը սկսած էր երեւիլ : Որչափ եւ ներքին ազգային առիթներ ցուցինք պատճառս այդ աշխուժեան, սակայն հաւանական է որ նաեւ յունասիրութիւնն եւ յունական համակրութիւնն՝ զոր ընդունած էին ոմանք առ Յոյս դաստիարակուելով՝ առաւել եւս զրգիւտ տուած լինի այնմ. Թէ Սահակ (իրեն յունասիրութեամբն հանդերձ) եւ Մեսրոպ՝ այդպիսի նախապաշարումն մտաց չ'ունէին՝ ոչ այս եւ այն ազգի համար յայտնի է. բայց Յոյնք իրաւունք չ'ունէին այնքան զայրանալոյ ընդդէմ Սահակայ՝ նոյն իսկ իրեն նամակէն, որ կարի յտակ էր, եւ ամենեւին սահանական ջրոց դիմելու ակնարկութիւն ըրած չ'էր եւ չ'էր կրնար ընել. Թէ ի՞նչ կարծիք եւ դատաստան ունէր Սահակ նշանագրաց հնարագործելոյն վերայ՝ արդէն ծանուցած է մեզ Փարսեցիին (էջ 37 եւ 44). չ'էր կրնար Սահակ իւրոյ համոզման հակառակ վկայութիւն տալ : Յոյնք եթէ քաջ զննէին զնշանագիրսդ եւ զնոցա բնութիւնն, ամենեւին չ'էին կրնար կասկածիլ թէ Ասորիք մասնակցութիւն ունեցած են յիրին. քանզի ոչ զԱստրականին զգեստն ունէին, մինչեւ բազումք իսկ յայժմեան զիսնոց ի կարծիս եղած են թէ ի Յունականէն գաղափարած ըլլայ Միսրովք զնոսա : Ուստի կ'երեւի թէ Յոյնք ուրիշ աղբիւրէ հարեւանցի լուր առած էին զՄեսրոպայ այս անգիր ի Միջագետս եւ ի Փիւնիկէ շրջելոյն, եւ մանաւանդ զիւր աշակերտն յեղեսիս տանելոյն յուսումն. ուստի Սահակայ Ողբէն առ իմ առին զիրեանց հին զկծանքն յայտնելու :

Պառնասեան : Մեծաշուք Գուխոն Իշխան Լուսինեան ալ, որ Հայ գրագիտաց համար նիւթական ու միանգամայն բարոյական Մեկենաս մ'ըլլալ կը փառասիրէ, բարեհաճած է խնդակցական գիր մ'ուղղել առ զեռահասակ քերթօղն Շողեր ու Զողերու, որ կոչուած է մին ըլլալ ի փառացն Հայկական ու Փանոսական Պառնասին : Հանգիսիս ընթերցողք կրկին հաճութեամբ պիտ' ընթեռնուն անտարակոյս սոյն նամակն, ուր Հայ գրականութեան Իշխան մը՝ ոստանիկ սկեղինիկ լեզուաւ կը գրուած է ու կը խրախուսէ նորակթիթ հանճար մը :

Փարիզ, 20 Օգոստոս, 1885

Սիրելի Քերթող,

Սոյն մտնական անունը քաղցր է ինձ ձեզ ալ, ոչ միայն այն պատճառաւ որ սիրելի է ինձ ձեր բազմաճիւղ ազնիւ գերդասանն, զոր հաճոյք ունեցած եմ գնահատել, այլ զի մանաւանդ՝ սիրելի էք ինձ իբրեւ մի նորա զեղեցիկ յոյս, եւ ազգին՝ որում կը պահանջիք՝ սկսած էք արդէն լինել պատիւ, ձեր քերթողական ընթիր երկերովն, զորոյ հաւաքածոյն՝ « Շողեր եւ Զողեր » հանած էք ինձ նուիրել ձեր յուլիս 19 քուակիր նամակաւ :

Ծանօթ էր ինձ արդէն ձեր քերթողական ոգին, ոչ միայն վկայութեամբ Սրբազան Հարազատիս Տ. Խորէն Արքեպիսկոպոսի, որ առանձին սէր եւ համարում կը քածէ ձեր վերայ, այլ եւ ընթերցմամբ այն սիրուն քերթուածոց յազգային լրագիրքս՝ զորս այժմ ի մի փունջ կազմեալ կը հրատարակէք : Ուրախ եմ տեսնել ի ձեզ զմին յերիսասարդագոյն, բայց եւ յաւժանաւորագոյն ներկայացուցչաց Հայ Քննարին՝ մինչեւ անգամ ի կանառս անդ Փաղղիոյ :

Ընդունեցէք զիմ ջերմ շնորհաւորութիւն, ընդ ոչ նուազ ջերմ ըզծից որ փութով տեսնէ զլոյս եւ երկրորդ Մասն ձեր բանաստեղծութեանց՝ որ առաւել պիտի լինի զբաւիչ ըստ որում նուիրեալ է այն Սիրոյ եւ Քննարին զորս գիտէք ընծայել այնքան գնայելի :

Զմին յերկասիրութեանցս՝ « Բառգիրք Հայ-Պաղղիարէն » երկնոցիս հետ կը նուիրեմ ձեզ, իբր յարացոյց այն սիրոյ, համարման եւ ակնկալութեանց զորս կը քածեմ ձեր ընթիր տաղանդին, մանաւանդ բէ՝ ձեր հանճարոյն վերայ :

ԳՈՐԻՏՈՆ Ա. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ԼՈՒՌՊԱՊՄՈՒՆՔ

Գ.

Նկարչութեան համար պէտք են նախ այդ նպատակով պատրաստուած յատուկ տետրակներ։ Այդօրինակ տետրակները Եւրոպայի մայրաքաղաքներում սրահներով են հրատարակուում, մէն մի պրակը իր մէջ մի տարուոյ վարժութեանց պաշար պարունակելով։ Առաջին տարուոյ պրակները բաղկացած են, բնականաբար, ուղիղ եւ շեղ գծային պատկերներից․ դրանց նիւթն են կրթարանական եւ ընտանեկան պարզ մարմիններ — սեղան, աթոռ, գրատախտակ, պատուհան, գիրք, մահճակալ, եւ այլն։ Այնուհետեւ նկարները հետզհետէ բարդուում են շրջանաձեւ գծերով եւ պարզ ու բարդ ըստուերներով։ Այդ տախտակները այժմ բաւականին տարածւած են Կ․ Պօլսում, որ տեղից երբեմնակի փոխադրուում են եւ դաւառներ։ Այդ երեւոյթը ի հարկէ չափ մխիթարական է, բայց անհրաժեշտ է նկատել, որ այդ տետրակները — որքան ինձ պատահել է տեսնել — աւելի հասակաւոր տղաների քան նախակրթարանի մանուկների համար են։ Պէտք է ապսպրել կամ Կ․ Պօլիս հրատարակել աւելի պարզ նկարներ։

Այդ տետրակների չափ օգտաւէտ են նաեւ տղաների ինֆնուրոյն նկարները։ Կրթիչը պատուիրում է նկարել հեռուից, նստած ժամանակ, դասարանի այս ինչ կամ այն ինչ մասը եւ առարկան․ նա դնում է նոյնպէս աշակերտների դիմաց որ եւ է անծանօթ կամ դրսից բերուած իր․ նա առարջակում է ուրուադրել հայրենիքի նշանաւոր վայրերն ու շինութիւնները՝ որքան այդ մատչելի է տղաների յիշողութեան․ նա պահանջում է վերջապէս կատարել ազատօրէն քարետախտակների կամ տետրակների վրայ պատկերներ՝ ըստ հաճոյից, ճաշակի եւ հմտութեան փոքրիկ տղաների։

Նկարչական վարժութեանց համար յիշեալ տախտակներից շատ աշակերտներին անհրաժեշտ կարեւոր է ունենալ քառակուսիներով գծուած քարետախտակներ ու տետրակներ․ ուր զայնս գտնել անհնարին է՝ պէտք է կրթիչը պատրաստէ ներկարարի ու վիմագրի աջակցութեամբ, որ շատ

սուղ նստելու չէ : Այլապէս թէ՛ նկարչութեան դասերը եւ թէ՛ նորա լուռ պարապմունքին յատկացեալ նիւթերը մի կատարեալ չարչարանք են փոքրիկ երախաների համար :

Հայրենագիտութեան համար պիտի պատրաստել հայրենի կենդանիների, թռչունների, ձկների, միջատների, հանքերի, բոյսերի, ծառերի, խոտերի, ծաղիկների, արհեստների, հագուստների, ուտեստների, ըմպելիքների, նշանաւոր շէնքերի, եկեղեցիների, թաղերի, գիւղերի, ականաւոր անձերի, արական եւ իգական սեռի մարդկային անունների, դասարանի աշակերտների անունակոչութիւնների եւ այլն եւ այլն բառերի սախակներ (ցանկ, ցուցակ) :

Դոյնօրինակ տախտակների հաւաքումները շատ արդիւնաւոր են այն տեղերում, ուր տղաներին աւանդում է Հայրենագիտութիւն, բայց խիստ անհրաժեշտ՝ ուր նրանք զուրկ են այդ մեծ դիմութեան բեղմնաւոր դասերից : Չէ կարելի եւ այստեղ առանց գոհունակութեան յիշատակելու թէ՛ մեր գաւառական քաղաքների մէջ սկսել են արդէն այդ առարկայի դասախօսութեան փորձեր անելու, թէ՛եւ շատ ու շատ անձուկ ծրագրով :

Լուռ պարապմունքին է վերաբերում վերջապէս նաեւ մօտեցների (կաղապար) պատրաստելը : Այդ գրադմունքի պարագաներն են՝ ստուարաթուղթ, բարակ տախտակներ, հասարակ թուղթ, ներկեր, ծառի դալար ձիւղեր, կաւ եւլն : Ստուարաթղթից եւ բարակ տախտակներից կարելի է պատրաստել ծանօթ շինութիւններն ու եկեղեցիները՝ պատշաճաւոր ներկերով : Հասարակ թղթից կարելի է շինել — շքանորհիւ հայ տղաների գեղեցիկ աւանդութեան — ճնճղուկներ, նաւեր, սեղաններ, աղամաններ եւ այլն : Դալար ձիւղերից կարելի է հիւսել՝ կողովներ, պնակներ, տակաւներ, գոյլեր եւ այլն : Վերջապէս կաւից կարելի է զանդուածել՝ ամէն տեսակ ընտանի անօթներ, ինչպէս նաեւ մարդկանց եւ կենդանիների մերձաւոր կաղապարներ : . . .

Գուշակում եմ, թէ՛ որչափ աւանդապահ ծնողներ ու կրթիչներ պիտի սալին այս տարօրինակ առաջարկները կարդալով : Կարծիւ են նրանք հանդուրժել որ կրթարանը փոխանակ հոգեկան ապանդարանի՝ մի գեղապոլարութ՝ տղայարանի

վերածուի : Կարող են հանդուրժել, որ գրաբար ոճերից խրթնագոյնների թուլթալօրէն սերտելու եւ գոց անելու տեղ՝ կաւի ամաններն ու թղթեայ հեղուկները դասարանի մէջ թագաւորեն : Կարող են հանդուրժել, որ առանց ապտակի, գաւազանի ու ֆալսայի համն առնելու, փոքրիկ մանուկները « անհամեստաբար » ժպտին, խնդան, կայտուին ու ցատկուտեն . ո՞ւր մնաց հապա Շնորհալին, որ ձայնէ :

Քէն քեզ համարել տայ խարեկամ

Որք վասն ուսման հարուն քեզ դան ,

Քանզի ապտակ եւ գաւազան

Յետոյ բազում փառս քեզ տան :

Գլթուլիւն , ո՞վ աններոզամիտ իմաստուններ , գլթուլիւն դէպի ձեր քնքշիկ սերմերը , գլթուլիւն դէպի ձեր փափկիկ ձագերը , գլթուլիւն դէպի ձեր միտիթարիչ երկրային հրեշտակները . թերթեցէ՛ք ձեր անցեալը , յիշէ՛ք ձեր մանկութիւնը , յիշէ՛ք պատանեկութիւնը . յիշէք եւ մի շիկնիք : . . .

Իսկ ինչ կը մնայ ինձ՝ կրթիչիս՝ — ես չեմ թոյլ տայ որ որ եւ է ձեռք յանդգնի երբ եւ իցէ խելլ իմ աշակերտներից նրանց չնախարհիկ տնակները , պնակներն ու ճնճղուկները , քանի որ յիշեմ անձկալի թէ կեանքիս ամենաքաղցր պէրիոդն էր (ժամանակաշրջան) այն , յորում չը կար աշխարհիս մէջ ոչինչ այնքան սիրելի ու նազելի քան իմ թղթեայ ճնճղուկների երամները : Եւ եթէ կ'ուզէք աւելին յսեմ՝ այդ այն պէրիոդն էր , երբ ես ջերմապէս աղօթում էի , որ բնաւ չը մեծնամ , հասակ չ'առնեմ , իմ անզուգական բարեկամ — ճնճղուկներից չը բաժանուելու համար . . . ո՞վ անմեղ մանկութիւն : —

Լուռ սպարապուռնքի գլխաւոր նիւթը ծրագրելուց յետոյ անցնում եմ այժմ մի քանի յաւելուածներին այդ մասին :

Կրթիչը իւրաքանչիւր դասի սկզբին դասարան (սրահ) մտնելուն պէս բոլոր աշակերտները ոտքի են ելնում : Ոչ միայն իւրաքանչիւր բաժին , այլ եւ աշակերտների իւրաքանչիւր կարգ պէտք է որոշ եւ մեկին կերպով յայտ յանդիման լինին կրթիչի աջքին : Այդպէս , օրինակ , եթէ դասարանի լայնութեամբ դասաւորուած են տասը կարգ դասսեղաններ (ուր որ կան) եւ իւրաքանչիւր կարգ կարող իւր մէջ այդ-

պիսիներից վեցը պարունակել՝ — պէտք է ձախ պատի, աջ պատի եւ մէջ տեղի իւրաքանչիւր երկու գրասեղանը յատկացեալ լինի մէկ որոշ բաժնի աշակերտներին։ Անցուդարձի համար թէ՛ պատերի եւ թէ՛ ներսի կողմերում թողուած են գէթ կէս կանգունաչափ դատարկութիւններ։ Այդպիսով որոշ կերպով կը նկատուի թէ դասարանի վախճան աշակերտներից քառասունը իրենց հրամանատար — կրթիչի աջ եւ ձախ թեւերը բռնելով, նրանցից քսանն էլ ճակատին են յատկացուած։ Այնուհետեւ իւրաքանչիւր բաժին ունի իր մէջ, ըստ դասաւորութեան, երկու կարգ՝ զորս կազմող տասնական աշակերտները իրարու յետեւն են շարուած։ Այլ եւ այդ կարգերը տղայների հասակի համեմատ կազմուած լինելով՝ առաջինից մինչեւ վերջին գրասեղանը մի ներդաշնակ բարձրութիւն է երեւում։ Մէն մի կարգ գէթ քառորդ կանգուն եւ մէն մի բաժին գէթ կէս կանգուն իրարից կանոնաւորապէս դատուած լինելով, տարակոյս չը կայ որ կարգասէր կրթիչը մեծ ձեռնհասութիւն կունենայ՝ մի ակնթարթում իր փոքրիկ բանակի ամբողջութիւնը աչքի անցնելու եւ պարտազանցները ձմարտապէս ճանաչելու։

Սրդ՝ ողջոյնից յետոյ աշակերտները տեղերնին նստելով, կրթիչը մօտենում է, օրինակ, առաջին բաժնին եւ լակոնապէս հրամայում. հանէ՛ք քարետախտակ, քարեգրիչ եւ նրկարջութեան տետրակ. — նկարէ՛ք Վրդ երեսը. քսան տղայի ձեռքեր կեդրոնանում են մի ակնթարթում քարետախտակների վերայ։ Երեք քայլ անելով, կրթիչը կանգնում է երրորդ բաժնի առաջ. հանէ՛ք մանր թղթերը. — չինէ՛ք 15 նաւակ, իւրաքանչիւրի մէջ երկու ճնձղուկ հիւրընկալելով. կատարւում է անմիջապէս երախտագիտական ժպիտներով։ Մօտենալով վերջապէս երկրորդ բաժնին՝ կրթիչը սկսում է իր տալիք դասը հանդիստ սրտով ու բարձրաբարբառ. . . . Այդ ձեւով են տրւում միշտ լուռ պարապմունքի պատուէրները, քնաւ նրանց համար մի բոպէից աւելի չը կորսնցնելով։

Որչափ հեշտ, նոյնչափ մասնաւոր հոգածութեան արժանի է սակայն այդ միջոցում ունենալիք հսկողութիւնը դասատան ամբողջութեան վերայ։ Կանգնած կամ նստած հաստատուն կերպով այն բաժնի առաջ որի մօտ գործ ունի,

կրթիչը պիտի ասարածէ յաճախ իւր հայեացքները դէպի համայն ուսանողները։ Պարտազանց է մի տղայ՝ բաւական է չեշտել։ Հրանտ, Մարտիրոս, Լեւոն. անտես արուեստաւոր նկատողութիւնը՝ աւելացնել։ Դաւիթ, գործիչ նայիր, Մամբրէ՛, խանգարում ես ինձ, Յովակ, ճանճեր որսալու ժամանակ չէ եւ այլն։ Զուր, նոյն իսկ վտանգաւոր է խրատներ ու փրկխոսիայութիւններ կարգաւ այդ միջոցին յանցաւորներէ գլխին, գրգռեցուցիչ քան մեղմացուցիչ է՝ պոռալն ու շանթեր որոտալը խաղաղ ու դիւրագլխած մանուկների վրայ։

Իսկ պարապման արդիւնքը ստուգելու համար բաւական է կրթիչի մէկ երկու անցուղարձը իւրեքանչիւր բաժնի մօտով։ այդ միջոցին նա կարող է հակիրճ խօսքերով եւ նոյն իսկ դէմքի շարժումներով առ գործունէութիւն հրաւիրել դանդաղ եւ անկարգ աշխատողները։

Երբ մի սրահի մէջ երեք չորս բաժին կայ, պէտք է աշխատիլ իւրաքանչիւր դասը կէս ժամից աւելի չանել թէ՛ երկայն լուռ պարապմունքով տղաները չը ձանձրացնելու եւ թէ՛ մանաւանդ նրանց հետ յաճախակի զրուցատրելով՝ զայս աւելի զուարթ ու բեղմնաւոր կացուցանելու համար։

Տղաների հոգեկան ոյժերի ներդաշնակութիւնը չը խանգարելու համար պէտք է ծանր դասերից յետոյ՝ զուարճալի, թեթեւ դասերից յետոյ՝ լուրջ պարապմունքներ տրուին։

Մէն մի դասի սկիզբը, վերջը եւ մանաւանդ մէջ տեղը (դասը ընդհատելով) պէտք է գեղգեղուն գողտրիկ ու աշխոյժ երգեր, ինչպէս նաեւ պիտի կտտարուի արագ եւ թեթեւ մարմնաւարդ։

Ես շատանում եմ այսչափով։ Գրածներս վերաբերում են գլխաւորապէս տարրական կրթարաններին։ Ի հարկէ աւելորդ է ասել, թէ նոյնը կարելի է գործածել նաեւ երկրորդականների (միջնակարգների) համար, քանի որ մեր գաւառական քաղաքներում աշակերտները դատապարտուած են շատ երկայն ժամեր դեգերելու կրթարանի պատերի մէջ։ Նոյնօրինակ պարապմունքներ կարելի է տալ, հետեւաբար, նաեւ տան համար։ Բայց ես չէի ուզեր չափից գուրս երկարացնել այս յօդուածներս։ Յոյժ սիրելի կը լինէր տեսնել

եթէ մեր միջնակարգ կրթարանների դասատուները լուռ պարապմունքի այս հիմնական գաղափարները ստանալուց յետոյ, աճապարէին, իւրաքանչիւրը իւր աւանդած առարկայի համեմատ, մի մի ծրագիր ուրուագրել:

Այսպէս թէ այնպէս — այդ իմ գործը չէ — բայց ես կը խնդրէի դէթ մեր նախակրթարաններում գործ ունեցող պաշտօնակիցներին՝ առանց ուշադրութեան չը թողնել յարուցած խնդրիս կատարելէք դերը իրենց խնամոց յանձնուած էակների կրթութեան շաւղում:

Խօսածներիս իբրեւ վերջաբան եզրակացնում եմ.

1. Լուռ պարապմունք մի անհրաժեշտ հոգեբանական գործողութիւն է:

2. Նրանով՝ տեւականապէս աւանդուած գաղափարները իւրացում են գործնականապէս:

3. Նրանով՝ կրթական աշխարհը դառնում է տղաների համար անվերջ քաղցրութեան, անուշահոտութեան, մարդասիրութեան ու անհոգ ոգեւորութեան ասպարէզ:

4. Նրանով վերջապէս՝ կտոր մի հանգիստ եւ աղատ շունչ են վայելում մարդկութեան յաւէտ անմխիթար մշակ — բազմաշարժարձար կրթիչները:

Իսկ թէ ինչ կերպարանք է ստանում իրերի վիճակը այդ գաղափարից զուրկ մեր գաւառական կրթարաններում — այդ արդէն նկարագրեցի ես իմ առաջին յօդուածում:

ՏԻԳՐԱՆ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆՑ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԻԿ ԼԵՁՈՒ

«ՎՕԼԱԲԻՒՔ»

Խիստ շատոնց ի վեր մեծամեծ իմաստասէրք, գրագէտք եւ լեզուագէտք այս ամենակարեւոր խնդրով զբաղած են թէ՛ իմաստասիրական տեսակէտով եւ թէ՛ տնտեսագիտական եւ առեւտրական նկատմամբ: Շատ փորձեր եղած են եւ Տէքառթի ու Լեպնիճի նման մեծ իմաստասէրներ աշխատած

են այս վեհ գաղափարին յաջողութեանը համար . մինչեւ իսկ
Լուսավիթոս տասնեւչորսերորդը՝ թագաւորաց արեգակը կայր
Արեւարքայ , Լիպնիճի հետ թղթակցած է այս խնդրոյն վրայ .
բայց ի վուր , քանզի ամէն ազգ իւր լեզուն կը պաշտէ :
Իրաւը ըսելու համար գրագէտք եւ լեզուագէտք ընդհանրա-
պէս հակառակած են այս համաշխարհային եւ համազգային
լեզուին գոյութեանը համար եւ նախամեծար համարած են
դառնուած լեզուներուն մին ընդհանրացնել : Այսպէս առկէ
յիսուն տարի առաջ եւ ամբողջ դար մի գիտնականք Լատի-
ներէն լեզուն գործածեցին եւ գիտութիւնք հսկայաբայլ յա-
ռաջացան : Հիմայ ալ Գաղղիարէն լեզուն գիւտնական ընդ-
հանուր լեզու ընդունած են Եւրոպիոյ քաղաքագէտք եւ
դահլիճք :

Ասկէ երկու տարի առաջ ընկերութիւն մը հաստատուե-
ցաւ ի Փարիզ՝ որոյ անդամ էի , երոժշտական նշաններուն
վրայ հիմնուած տիեզերական լեզուի մը տարածման համար :
Վեց ամիս աշխատեցայ երեք հարիւր ընկերաց հետ . դըժ-
բաղդարար մեծամեծ դժուարութիւնք վհատեցուցին զմեզ :

Քանի մը ամիսէ ի վեր նոր առեւտրական , համաշխարհիկ
լեզուի մը վրայ կը խօսուի . անունը է ՎՕԼԱՅԻԻԲ՝ ՎՕլ եւ
Քիւլ բառերէ կազմուած որ կը նշանակեն տիեզերական լե-
զու : Փարիզու Առեւտրական բարձրագոյն ուսմանց դպրոցին
մէջ (որուն տեսուչը իմ վաղեմի բարեկամս Պ . Ժուռտանն է)
այս նորահնար լեզուն կը դատախօսէ Պ . Քէռքօֆս՝ առաք-
եալի մը եռանդագին արիւնովը : Վարդապետ 'ի գիրս ,
գաղտնագրութիւն անուամբ գրքին հեղինակն է Պ . Քէռքօֆս :

Երկաթուղիք , շոգենաւք , հեռագիրք եւ օրագիրք այն-
քան ազգերը իրարու մօտեցուցին որ՝ համազգային լեզուի
մը կարեւորութիւնը այժմ զգալի եղած է՝ դէթ առեւտրա-
կան սահմանին մէջ : Արդէն ծովային ազգերը մասնաւոր նը-
շաններով եւ բառերով տեսակ մը ընդհանրական լեզու մը
հնարած են ծովու արկածներուն համար :

— Պ . Շէյքէն , Գոնսթանս քաղաքէն , գրագէտ եւ լեզուա-
գէտ մէկը՝ յաջողեցաւ քսան տարի անխոնջ աշխատելով՝ այս
համաշխարհական լեզուին խնդիրը լուծել , որ երբեմն շրջա-
նակին ֆառակաւսի բլլալուն եւ յարսեւ շարժման նման՝ ան-

լուծանելի համարեալ էր: Վճարելք բառը կը թարգմանի «վճ» տիեզերք եւ «խլ» լեզու ըսել է:

Այս նոր լեզուն քսան եւ ութ տառէ բաղկացեալ է՝ որուն ութը ձայնաւոր եւ քսանը բաղաձայն են: Ամէն գիր մէկ մէկ որոշ եւ անխփփ ձայն ունի՝ որով ուղղագրութիւնն շատ կատարեալ եւ դիւրին է այս լեզուով:

Հնչման դժուարութիւնն չի կայ, քանզի, չետը միշտ վերջի վանկին վրայ է:

Անգղիարէնի նման քերականութիւնն շատ պարզ է. S գիրը յոքնակի կը նշանակէ: Սեռ չի կայ, ածականք անփոփոխելի են, մէկ խոնարհմունք կայ բայերու համար: Գերանունք ես, դու, նա, մենք, դուք, նոքա: Հետեւեալ բառերով կազմուած են օպ, օլ, օմ, օպս, օլս եւ օմս.

Թիֆօն բայը զորօրինակ ձեռք առնենք՝ որ խորհել կը նշանակէ, Թիֆ խորհուրդ բառէն կը ծագի: Թիֆօն բայը խոնարհելու համար Թիֆօպ, կը խորհիմ, Թիֆօլ կը խորհիս եւլն. ա, է, ի, օ, իւ, գրերը բայէն առաջ դնելով բային ժամանակները կը յայտնեն. զորօրինակ Աթիֆօպ կը խորհէի, էթիֆօպ խորհած եմ:

Այս լեզուին հեղինակը բառերուն արմատները կատրինեւրէն Անգղիարէն եւ Գերմաներէն լեզուներէն կառնէ:

Սաք իմաստութիւն (կատրինեւրէն սարիէնսիա). Բօք ժողովուրդ բառը՝ բօքիւլիւսէն:

Թիւ ժամանակ՝ Անգղիարէն Թայւ բառէն. Միք միս՝ Անգղիարէն Միք բառէն:

Ֆեյ, արտ, Ֆեյք. Սրօֆ, կերպաս, Սրօֆ Գերմաներէն բառերէն:

Ածական, բայ եւ մակբայ դոյտկանէ կազմուած են՝ որով դոյտկանները գիտնալով՝ բառգիրքին բոլոր բառերը գիտցած կ'ըլլայ մարդ:

Այս առեւտրական տիեզերաբառաւ լեզուն շատ նշանաւոր է: Գերմանիոյ մէջ Մաքս Միւլլեր, Գաղղիոյ մէջ Ֆոէտէրիք Բապի, Տիէց-Մօնէն եւ Սառսէ իրենց կատարեալ հաւանութիւնը տուած են այս լեզուին:

Ս. Շլէյխէռի առաջին աշխատութիւնք կսկսին 1881 ին եւ իւր աշակերտք այժմ հազարաւոր են Եւրոպիոյ մէջ: Յի-

սուն երկու ընկերութիւնք որոնց մի քանին մինչեւ 400 ան-
գամ ունին, այս լեզուն Գերմանիոյ, Աւստրիոյ ստորին նա-
հանգաց, Աստրեստանի, մինչեւ իսկ Պերուքի մէջ տարածե-
լու կաշխատին: Անցեալները ընդհանուր ժողով մը գումա-
րեցաւ. Քօնսթանս վիտին մօտ, ուր ներկայ էին Եւրոպիոյ
ամէն կողմերէն երեք հարիւր անգամք:

Գաղղիացոց ազգային երգը՝ Մառսէյէզը, Բօլէ՛ Վիո-
ժինի սքանչելի վէպը, Տիքէնսի պատմութիւնք այս նոր
լեզուաւ թարգմանուած են, եւ Գերմանիոյ մէջ երկու հան-
գէս կը հրատարակուին Վօլաբիւք լեզուաւ:

Եւրոպիոյ բոլոր երեւելի քաղաքաց մէջ եւ անդամո-
վեան քաղաքաց մէջ շատ ժրաջան եւ եռանդոտ Վօլաբիւ-
քստիկ կը գտնուին եւ օրէ օր կը շատնան:

Փարիզու Պուլվառ Սէն-ժէռմէնի վրայ կը Սուսիէ գը-
րավաճառին քով այս լեզուաւ հրատարակուած բոլոր գրքե-
րը կը գտնուին:

Օ՛ն ուրեմն, իմ սիրելի ընթերցողքս, դուք ալ Պօլսոյ
մէջ ընկերութիւն մը հաստատեցէք այս լեզուն տարածելու:

3. ԹԻԻՑՍԻԻՋԵԱՆ

Յ. Գ. Տ. Կարապետ Ա. Պատմաճեան, վարդապետ
դեղագործութեան եւ ուսանող բժշկութեան ի Պոլիս, բարե-
հաճեր է զիս շնորհաւորել ժողովրդային դրամատան յա-
ջողութեանը համար... Ուրիշ շատ նամակներ եւս առած եմ
անծանօթ բայց Ազգասէր Հայրենակիցներէ: Այսօր հրա-
պարակաւ կը մատուցանեմ իմ խորին շնորհակալութիւններս
եւ զիրենք գոհ ընելու յայտով կը ծանուցանեմ որ սոյն
դրամական հաստատութիւնս հսկայաքայլ առաջ կերթայ:

Իցէ՛ թէ Պօլսոյ մէջ ալ լուրջ փորձ մը ըլլուէր:

Կարեւոր ծանուցում: — Ի մօտոյ մտադիր եմ Հանդէսիս
մէջ խօսիլ բժշկական նոր եւ ամենակարեւոր գործիքի մը
վրայ որուն անունը է Մեկալօսօֆ Յունարէն երեք բառէ
բաղկացեալ, եւ հեղինակն է երիտասարդ բայց արդէն հըռ-
շակաւոր Տօքթօր Պուսսօ-տիւ-Ռօշէ:

ԶԱՅՆՔ Ի ՄԻԱՅՆՈՒԹԵԱՆ

Անցեալ օր էր, որպէս երբեմն, առանձնացած էի, խոկուն,
 Հեռի, հեռի ի քաղաքէն, անհառին մէջ անմարդաձայն,
 Ուր երբեք չը հասնէին շրջուկէ կենաց եւ շարժումն:
 Դազարէին հողմոց շունչէ եւ անդողողոջ էին սաղարթք.
 Լըռէր յամառ հրոուողիւն հրպուան ի յոսքս բարձրաբերձ:
 Ամենայն ինչ, արձանացեալ, ունկընդէր իմըն գոգցես
 Համասարած լըռութեան որ վեհաշուք բազաւորէր:
 Հագիւ աստի անտի մի սրպլըղող նուրբ հառազայք
 Անկանէր առ ոքս իմ, գերդ աղամանդ մի կորուսեալ
 Զոր յանրգոյշս ընկեմու ոմբն արեայ ծիրանեզգեաց:
 Բիբերս յառած ի գմբէք նրսեմասուեւ մայրեսանին
 Անձնասուր երազոց որ աշխարհի չ'էին բընաւ,
 Կայի եւ ես արձանաշիւ, եւ լըսէի իբրու ձայն
 Կամ մանաւանդ իբրու հըծծիւն որ մըրմընջէր ականջիս,
 Որպէս յորժամ գաղտ խորհուրդ աղետակու հըծծէ մի կոյս
 Առ բոցաբիբ պասանի որ խիզախէ ի պատերազմ.
 Եւ ձայնն ասէր. «Երիտասարդ, որ բըլիս յար երազել,
 Ասա ինձ, զո՞վ խընդրեն քո խորհուրդներ հոգեխըռով.
 Զո՞վ խնդրես եւ չ'ես կարող քո իսկ անձին տալ համար:
 Գիշերախառըն դու զարթնուս եւ զնա հարցնես դողալով.
 Հարցնես բանակն ասեղաց, պաղասախառն հարցափորձես
 Հինաւուրց անթիւ գունդերն որ գո գըլխով սաւառնին,
 Նըման ոսկի բռչնոց որ պատրաստին ի սլանալ:
 Եզդոյին առնես հարցում, հարցապընդես դու ըզՀայկ.
 Արշոյն մեծի եւ փոփուն մանր առնես դու քըննութիւն:
 Ծիր կաթին քեզ բըլի մի արահեւ սպիտակափիւռ.
 Ընդ որ սակաւ յառաջագոյն անցաւ էակըն գոր խնդրես...:
 Ըզոսա ամենեսին վըրդով հոգիդ խուզարկէ.
 Այո, եւ նոքա բնաւ պատասխանի չըսան քեզ:
 Այգուն այգուն յառնես ընդոս, ի հորիզոնն ակնապիշ
 Որ ծով է ծիրանեծովի ուր ընկըզմին քո հայեացք,
 Հարցափորձես անդրէն ըզնա եւ անձկութեամբ հալիս մաշիս:
 Թէ երեկոյն ժամանէ իւր նըւաղկոտ աղմուկներով,

Որ արեգին հանանչից հետ ամփոփելով շիջանին,
 Երբ ուռնու ծով կապուսագեղ որպէս մի սիրս մորմոհեալ,
 Զի ֆեցեալ հասանին սուրբ հառագայթի յիւր գիրգ ծոցոյն,
 Եւ յայնժամ որոնես դու զառարկայն քո խորհրդոց:
 Յարածամ, ամենուրեք, սիրս քո նորին ի խրնդիր
 Ալեծրփեալ երեւի զօրէն արծուոյ վանդակարգել,
 Որ զայ եւ դարձեալ զայ հազար անգամ քեւաբախ
 Ի նոյն տեղի զուն գործել ընդգրկելոյ ծիր լայնագոյն:
 Այլ ընդէր աշխատեալս առնես քո միտքն ու սիրս վայրապար:
 Եւ ո՞վ երբեք աչօք բացօք կարաց տեսնել եւհովան:
 Է՞ր նրաղկոտ ականդոյիք բարձրացունես ի յեկին,
 Զերդ խոնջեալ ուխտաւոր որ յիւր վախճան ձրկտի հասնել:
 Ո՞չ միթէ առաւիր զուն գործեցին այնքան խորհողք
 Դեկել զԱնպարագիծն եւ երկաւառ անկան ի վայր:
 Ո՞չ բազում մոլորեցան, զի ջանացին տեսնել զՈր էն:
 Ո՞չ Պիւրոն, ո՞չ միթէ Քանդ, ո՞չ Հիւս յաւէտ նրգնեցան
 Եւ հուսկ հեռացան ի նամարտէն զոր խնդրէին:
 Ո՞չ ապաւէն Նախիւրոսըն զառածաւ եւ Դեմոկրիտ,
 Հոպպէս եւ Տօլպաֆ ո՞չ ապաւէն մոլորեցան,
 Զի նիւրոյ մէջ կարծեցին զրոնել զըսկիզբն ամենայնի.
 Նիւրք միայն նոցա խօսէր եւ նա եւեթ ունէր բարբառ.
 Մըսագրաղ ակընդէտ նորա ձայնին եւ էութեան,
 Զըկարացին երբեք լրսել միւս այն աւաշ անլուծելի,
 Որ խօսի բազմաց իսկ եւ որ ազդէ մարդկան հոգւոյն
 Իրեւ մի նըւագ որ յաշխարհէ չէ բընաւին:
 Արդ ընդէր վարանամիտ երեւածութի տատամիս:
 Զէս բզբար զԱնեզրուքիւն. ահա նա ինքն է զոր խնդրես.
 Այդ անառնման եւ այդ անհուն միթէ չէն ֆեզ բաւական.
 Ի՞նչ այլ հանագոյն բընակարան բնորէր Աստուած
 Քան զոր մարդն, յապուտ կրեալ, անհրնուքիւն անուանէ.
 Նորա գիրկ անծայրափակ չը բըւի ֆեզ փարելի.
 Ի՞նչ կայ հեշագոյն քան անհունին ապաւիտել,
 Եւ աւելի քաղցր ինչ կայ քան հաստատել անծայրածիրն:
 Եթէ մարդոյն պատահէր հակառակըն տեսնել երբեք,
 Եթէ ծայր կամ սահման ինչ տեղեւոյց նըմարէր,
 Ո՞չ անհրապառ լինէր յայնժամ աշխարհ եւ ո՞չ եւս ամայի.

Դասարկ սիեզերք չը բրւէին աչաց նորա ,
 եւ ոչ յայնժամ յուսաբեկիչ էր վայրապար խնդրել զԱսուած : »
 եւ շիջաւ մըմունցն այն , զոր օրինակ բոլր աստեղաց
 Անհետանան հետքսէսէ ի հանանչել առաւօտս :
 Շիջաւ այն հրծծիւն , զի րսկրսան տեւեւ դողալ ,
 եւ շրջիւն սաղարբուց խառնէր քեւոց ընդ սօսաւիւն ,
 եւ որորեալ հաւուց երամ րսկիզբն էառ ի հրդուողել .
 Կաթի լուսեղէնք յանախեցին եւ շուրջ զինեւ ոսոսէին ,
 Զօրէն աչաց լուսաշող որ կախաւն յերեսս երկրի :
 Ի զուր անդրէն ըմբռնել ջանայի զձայնն որ ինձ խօսէր .
 Աղմբկայոյզ կենդանութիւն ամբոխեալ էր ապաւեն
 եւ գրաւէր զիմ ուշ համայն : Աղետաւոր , գոչէի .
 « Դադարէ շնչնդ այերաց . վայրիկ մի եւս հանդարտէ ,
 Մի՛ ճրչեր , ճի՛ դու ճրպուռ . տեւեւ , ճի՛ մի տատանի .
 Բոճոճ կենդանի զոր Ասուծոյ ձեռքն կախեց
 Զոսոյ իւրաքանչիւր , դեռ մի հրնչէի , ճի՛ քրոջունք .
 Կամիմ լրսել տակաւին եւ յաւիտեան կամիմ լրսել
 Այն դաշտն ձայն մըխիբարիչ որ ըստփեց իմ հոգին : »

12 Օգոստոս 1885

3. ՍԵՔՏԵԱՆ

Թ Ո Շ Ա Կ Ք (SALAIRES)

Թե՛ ինչ եւ երեւութական եւ իրական քոշակը . (Salaire apparent et salaire réel) . — Թոշակն , ինչպէս տեսանք , աշխատուորին՝ իւր աշխատութեան փոխարէն ընդունած վճարումն է : Թող այս վճարումը օր առ օր , չարթէ չարթ , ամսէ ամիս , կամ թէ ամեն երեք կամ վեց ամիսն մի անգամ , կամ տարուէ տարի վճարուի , միշտ թոշակ է : Օրականով պարտիպատն մը կրնայ ամեն երեկոյ վճարուիլ , արհեստաւոր մը ուրբաթ կամ չարթ օրերը կը վճարուի , երբեմն ալ տասնեւհինգ օրը անգամ մը : Պաշտօնեայք իրենց թոշակը ամեն ամիս կը ստանան : Իսկ տեսուչք , պաշտօնատարք եւ քարտուղարք երեք ամիսն եւ երբեմն վեց ամիսն մի անգամ կը վճարուին : Եթէ թոշակը ամեն ամիս եւ աւելի երկար ժամանակամիջոցէ մը

վերջը վճարուի, ամսական կը կոչուի, բայց եթէ աշխատութեան գինն է՝ եւ ոչ ուրիշ որ եւ է բանի մը գինը՝ այն առէն բնաւ թողակէն տարբերութիւն չունի եւ միեւնոյն բանն է :

Նախորդ գլխուն մէջ ըսի թէ՝ թողակը մասամբ մը աշխատութեան, երկրին, եւ գրամագլխուն արդիւնքներէն կը գոյանայ, մինչդեռ այժմ ալ կ'ըսեմ թէ վճարումներէ կը գոյանայ : Ահա հոս մեր նիւթին դժուարութիւններէն մին երեւան կուգայ : Արդարեւ, այժմ բոլոր գործաւորաց ստացած թոշակը միշտ դրամ է : Դերձան շինող մը, չարթու գլխուն որոշեալ քանակութեամբ դերձան չստանար, այլ որոշեալ քանակութեամբ շիլին, կամ ֆրանք կ'ստանայ : Այս եղանակը աւելի յարմար է, վասն զի եթէ աշխատաւորը իւր արտադրած հարստութենէն մաս մը ընդունէր, զորօրինակ դերձան եւնէ, զայն ծախելու պիտի ստիպուէր, որպէս զի սնունդ եւ հանգերձ գնէ եւ իւր տան վարձքը վճարէ : Ուրեմն արտադրութենէն փոխանակ որոշեալ քանակութեամբ իւր բաժնին ինկած մասն ստանալու՝ սորա համապատասխանող որոշեալ ստակի գումար մը կ'ստանայ դրամաւորէն :

Այժմ պիտի տեսնեմք թէ՝ պէտք է լաւ զանազանել այն տարբերութիւնը որ դրամական կամ երեւութական թոշակին (salaire en argent) եւ իրական թոշակին (salaire réel) մէջ կը կայանայ :

Աշխատաւոր գործաւորին էապէս փնտռածը՝ հաց, հանդերձ, քարեջուր, ծխախոտ եւ կամ իւր մնացեալ սպառած իրերն են : Ահա տոնք են որ իրական թոշակը կը կազմեն : Շատ կամ քիչ դրամ ստանալը բնաւ աշխատաւորին հոգը չէ : Բաւական է որ նա իւր այդ ստացած դրամովը կարող լինի իւր պէտք ունեցած նիւթերէն բաւական ձեռք ձգելու : Չկրնար ստակը ճաշակել, եւ խանութներու մէջ զայն ծախսելէ ի զատ ուրիշ միջոց չունի զայն գործածելու : Եթէ ցորենը կամ բամբակը սղին, էապէս ամեն գործաւորաց թողակները պակսած կ'ըլլան, վասն զի իրենց ստացած դրամական թոշակովը նուազ բամբակ եւ ցորեն պիտի կարողանան գնելու : Հետեւաբար ինչ որ ապրանք գինը կը նուազեցունէ, աշխատաւորին իրական թոշակը կ'աւելցունէ, վասն զի միեւնոյն դրամական թոշակովը աւելի մեծ քանակու-

թեամբ իւր պէտք ունեցած նիւթերէն կրնայ ստանալ: Մարդիկ իրենց աշխատութեանց վտխարէն ստացած շիւղիւններու քանակութեանն մեծ կարեւորութիւն կուտան, եւ կը կարծեն որ՝ եթէ դրամական թոշակնուն վրայ հարիւրին քսան եւ հինգ յաւելում մը ըլլայ, հարիւրին քսան եւ հինգ աւելի հարստացած կը լինին: Սա միշտ շիտակ չէ, վասն զի եթէ ապրանաց միջին գինն ալ հարիւրին քսան եւ հինգ բարձրանայ, նախկին վիճակնուն բաղդատմամբ ոչ աւելի հարստացած եւ՝ ոչ ալ աւելի աղքատացած կը լինին:

Կ'սկսիմք հասկնալու թէ՝ ամենուն համար կարեւոր խնդիրը՝ աշխատութիւնը աւելի արդիւնաւոր ընելն է: Եթէ որ եւ է ապրանք մը, ինչպէս բամբակի անկուածոյք (tissue) կարելի լինի նուազ աշխատութեամբ արտադրուիլ, անշուշտ նուազ սուղ պիտի ծախուին, եւ ամեն մարդ միեւնոյն դրամով աւելի շատ ստանալ կարենալով, աւելի լաւ կերպով պիտի հագուի: Եթէ միւս նիւթերուն համար ալ միեւնոյն բանը ըլլար, եւ եթէ գլխանք, գուլպաները, կոշիկները, աղիւսները, տուները, թիւղները, սեղանները, բանալիները, եւ գիրքերը եւն., միեւնոյն աշխատութեամբ առաջուրնէ՛ աւելի մեծ քանակութեամբ շինուէին, յայնժամ ամեն մարդ մեծագոյն առատութեամբ պիտի կարողանայ ստանալ այն նիւթերը որոց էապէս պէտք ունի:

Ծշնարիս եւ որ ընդհանրապէս ժողովուրդին իրական քոշակը կ'աւելնայ այն ասեւ միայն, երբ իրերը աւելի աժան արտադրուին. — Անշուշտ վաճառական մը կը շահի թէ որ իւր ծախած ապրանաց գինը աւելնայ, սակայն գնողք միեւնոյն համեմատութեամբ կը կորսուեցունեն, վասն զի իրենց մնացեալ պէտքերէն եւ հաճոյքներէն պիտի զեղչեն: Եթէ ապրանքներն աւելի աժան արտադրուին, բոլոր մասողք կը շահին, եւ որովհետեւ ամբողջ աշխարհք մսխող է, հետեւաբար աշխարհ ամենայն կը շահի, եթէ գիները իջած ապրանքներէն գործածէ: Սակայն ասկէ չի հետեւիր որ արուեստաւոր եւ վաճառականք գիներու նուազումներէն կը նեղուին: Եթէ գիւտի մը շնորհիւ միեւնոյն նիւթէն, միեւնոյն աշխատութեամբ աւելի մեծ քանակութեամբ պատրաստուի, յայնժամ արուեստաւորը կրնայ անշուշտ արդիւնքէն իւր ունեցած

մասը առաջուրնէ՝ աւելի սուղ ծախելու, այսինքն թէ՛ արտադրութեան գնոյն իջնելուն պատճառաւ իւր թոշակը չպիտի նուազի, այլ ընդհակառակը պիտի աւելնայ: Գուցէ վաճառականն ալ իւր առանձին ծախած նիւթոց վրայ քիչ վատելի, բայց որովհետեւ քանակութեամբ շատ աւելի մեծ քանակութեամբ շատ աւելի մեծ պիտի լինի ծախածը, հետեւաբար իւր շահուց դումարն ալ առաջուրնէ՝ շատ աւելի մեծ պիտի կրնայ ըլլալ: Ուրեմն կը յանգիմք այն հետեւութեան թէ՛՝ ամեն արտադրութեանց անուրը եւ ամեն տեսակ ապրանքի գնոյն նուազումը ժողովրդեան շահուն կը ձկտի, եւ թէ՛ այս ժողովուրդը հարստացնելու ճամբիտ միջոցն է:

Թե ուստի յառաջ կուգայ քոշակաց արքերութիւնը. — Խիստ կարեւոր է ճշդիւ հասկնալ թէ՛ ինչ պատճառաւ տարբեր զրադմանց մէջ թոշակաց սակերն այնքան մեծ տարբերութիւններ կ'ունենան: Կարգ մը աշխատաւորք իբր աւուրջէք այլոց հարկը ապատիկն մինչեւ իսկ հազարապատիկն կ'ստանան, եւ թերեւս այս անհաւասարութիւնն խիստ անարդար թուի: Պարտիմք համազուիլ թէ՛ հող կը կայանայ մարդոց բնակարանութեանց եւ կարողութեանց զանազանութենէն յառաջ եկած արդիւնքը՝ զանազանութիւն որ մասամբ մարդկանց ի բնութենէ օժտեալ ֆիզիքական կամ մտաւորական կարողութիւններէն՝ եւ մասամբ ալ այն կրթութիւններէն եւ փորձառութիւններէն յառաջ կուգայ զորս ի վերջոյ կարող եղած են ստանալ:

Շատ անգամ կ'ըսուի թէ՛ ամեն մարդիկ ազատ եւ հաւասար ծնած են: Սոյն խօսքը միայն օրէնսդրական տեսակէտով մը ճամբիտ կրնայ ըլլալ՝ եւ ոչ ուրիշ: Շատ անգամ տղայ մը իւր անտիական հասակէն քաջ եւ առողջ կ'ըլլայ, մինչդեռ ուրիշ մը տկար եւ վտիտ, եւ հետեւաբար միեւնոյն աշխատութեանց անյարմար: Մարդուն մտային կարողութիւնն ալ աւելի նշանաւոր զանազանութիւններ ցոյց կուտայ:

Թոշակաց սակը՝ տարբեր պաշտօնից մէջ մատուցման եւ խնդրանքի օրէնքովն կը կառավարուի, զորն սր ի վերջոյ պիտի ուսումնասիրեմք:

Որպէս վաճառաց գնոյն վրայ, նոյնպէս եւ թոշակաց սա-

կին կամ աշխատութեան գնոյն վրայ կ'իջխէ մատուցման եւ խնդրանքի օրէնքն, ըստ որում աշխատութիւն մը որքան առատ մատուցուի՝ այնքան աւելի աժան է, որքան չափ խնդրուի այնքան աւելի սուղ, եւ հակադարձաբար: Փոյթ չէ որ զանազանեմք այն տարբերութիւնը՝ որ ապրանաց խնդրանքին եւ այդ ապրանքները շինել տալու համար պէտք եղած աշխատութեան խնդրանքին մէջ կը կայանայ: Եթէ որ եւ իցէ բանէ մը մեծ քանակութեամբ պէտք ըլլայ, պէտք է նաեւ զայն շինելու կարող եղող աւելի մարդ գտնել: Եթէ Apéroide եան barometre մը գնեմ, սոյն daromètre շինելու կարող եղող մարդու մը վայելքը կը վճարեմ, եթէ չափ անձեր փափաքին Anéroide baromètreներ գնելու եւ եթէ այս տեսակ baromètreներ շինելու ճարպիկութիւն ունեցող քիչ գործաւոր գտնուի, յայնժամ սոքա իրենց աշխատութեան փոխարէն մեծ գին մը կարող են պահանջել: Ընդհանրապէս barometre գնող մարդիկ գործաւորաց չեն դիմեր զանոնք շինել տալու համար, այլ գրամատէր մը արդէն պատրաստուած (barometre) ները կը գնէ եւ խանութի մը մէջ ծախսը կը գնէ: Դրամատէրը մի քանի շաբթուան եւ կամ մի քանի ամսուան համար գործաւորաց կանխավճարներ կընէ, եւ փաղդատմամբ (barometre) ներու մասին եղած խնդրանքին, աւելի կամ նուազ մարդ կը գործածէ: Այսպէս գրեթէ՝ եւ ոչ բոլորովին հարսութեանց եւ աշխատութեանց խնդրանքն մի եւ նոյն բանին կը հանգիս: Պէտք է նկատել նաեւ գրամատիրոջ չափը, սակայն ի բաց առեալ սոյն բացատրութիւնն, բոշակից սակը, սպրանաց գնոյն պէս խնդրուածքի եւ մատուցման օրհեմոյն կը կառավարուի: Հետեւաբար ամեն ինչ որ ազդեցութիւն կընէ մասնաւոր մէկ գործ մը ընելու յարմար եւ կարող մարդոց քառոյն վրայ, ազդեցութիւն կընէ նաեւ այն մարդոց թոշակին վրայ: Ուստի թոշակները կառավարող գլխաւոր պարագան՝ թէ ֆիզիզական եւ թէ մտաւորական զօրութեան տարբեր աստիճաններու բարձրացած անձանց յարաբերութեան թիւն է:

Մարդկանց մեծագոյն մասը՝ բաւական է որ առողջ լինի, վաստակաբեկ (grossier) գործեր կատարելու համար՝ բաւական ջղային ոյժ կունենայ, ուրեմն այս տեսակ մարդկանց

մատուցումը շատ է, եւ մինչեւ որ մասնաւոր տեղեկութիւններ եւ ճարպիկութիւններ չստանայ, կարող չէ բարձր թուականներ յուսալ: Գաճաճ եւ հսկայք ընդհանրապէս հազուագիւտ են քան միջահասակ կարգերն, եւ եթէ պատահէր այնպիսի գործ մը որ գաճաճք կամ հսկայք միայն կարող լինէին ընել, յայնժամ սոքա կարող պիտի լինէին խիստ բարձր թուականներ խնդրելու: Սակայն գաճաճք իբր հետաքրքրութիւն ի տես դրուելու կը ծառայեն միայն, իսկ արտաքոյ կարգի հասակի եւ ոյժի տէր մարդիկ մի մասնաւոր գործածութեան չեն գար, վասն զի ամենախիստ աշխատութիւնք այսօր մեքենայով կը կատարուին: Սակայն սոքա կարող են տակաւին մեծ թուականներ ստանալ եթէ հանքածուխ կտորեն եւ կամ երկաթ զտեն, վասն զի այս աշխատութիւնք՝ որք մի մեծ ոյժ եւ մի մեծ տոկոսութիւն կը պահանջեն՝ տակաւին մեքենայից միջոցաւ չեն կարող զիւրութեամբ կատարուիլ: Puddlen ները տարին, իբր թուական 6000 ֆունքէ աւելի կընդունին:

Մեծ ճարպիկութիւն եւ տեղեկութիւններ ունենալու են մարդիկ, որպէս զի ընդհանրապէս լաւ թուականներ ստանան: Հարուստք ամենայն բանից մէջ կատարելութիւնն կը սիրեն, եւ այն սակաւաթիւ անձինք որ գործերն՝ լաւագոյն կերպով կը կատարեն, խիստ բարձր թուականներ կստանան: Ամեն մարդ կրնայ լաւ կամ գէշ երգել, եւ որովհետեւ շատ քիչ անձեր Պարոն Sims Bewes ի պէս կրնան կատարելութեամբ երգել, ուստի եւ այս երգիչը իւր երգած մէն մի կտորներուն համար 500 կամ 1000 ֆունք կստանայ: Միեւնոյն բանն է լաւ արուեստագիտաց, դերասանաց, փաստաբանից եւ երկրաչափաց համար: Արուեստագէտը ստէսլ իւր անձնական դրամատէրն ալ է, վասն զի երբ մեծ նկար մը կերտէ, երկար ամիսներ, երբեմն տարիներ իսկ իր սեպհական դրամագլխովը կ'ապրի: Սակայն եթէ շինածը հրաշակերտ մ'է, հազարաւոր ոսկիներու կը ծախէ զայն, զի շատ հարուստներ կը փախաքին գեղեցիկ նկարներ ունենալ:

Սակայն տարբեր պարագայներ կան՝ որք թուական տարբերութեանց վրայ ազդեցութիւն ունին: Այս առթիւ մենք ալ պիտի յիշեմք Adam Smith ի այս նիւթին վրայ նշանակած

հինգ գլխաւոր պարագայները, որոց պատճառաւ տարբեր գործերու մէջ թոշակներն կը վանապանին :

1°. Պաշտանսն հստոյախանութիւնն (ogrement de l'emploi) այսինքն թէ՛ գործ մը որչափ աւելի ըստ ինքեան հաճոյ լինի եւ պաշտօնէին անձնասիրութիւնն գգուէ, այնքան աւելի յինքն կը ձգէ շատ մը անձինք որ այդ գործոյն համար վըճարեալ թոշակէն երբէք չը սխտի հրապուրուէին գալ այդ գործը տեսնելու :

Այսպէս յԱնկլիս միջին հաշուով բանակաց եւ ծովային զօրաց սպայք ճոխապէս չ'են վճարուիր, սակայն բնաւ դըժուարութիւն չը կայ սպաներ գտնելու, վասն զի իւրեանց գործը իբր դիւրին կը նկատուի, եւ որ աւելին է այդ պաշտօններու շնորհիւ թէ՛ պատիւ եւ թէ՛ ազդեցութիւն կ'ստանան : Միւս կողմանէ լաւ մտավաճառ մը ճոխ թոշակ մը կը շահի, վասն զի իւր գործը գգուելի եւ անգուծ, եւ ճարպիկ մարդ մը բարձր շահէ մը հրապուրուելու է այդ գործը կատարելու համար :

2. Գործ մը ուսանելու դիւրութիւնը՝ ու այս ուսումը ձեռք բերելու հարկ եղած ծախսերը : Այս պարագան միշտ շատ կարեւորութիւն ունի, վասն զի ժողովրդեան մեծագոյն մասը աղքատ է եւ հետեւաբար անկարող է իւր որդւոցը մեծ կրթութիւն մը տալու, այս պատճառաւ երիտասարդաց մեծագոյն մասը կոշտ ձեռագործներ շինելու կարող է միայն, եւ հետեւաբար փոքր թոշակներ միայն կ'ստանայ : Ճարտարապետութեան, կամ երկրաչափութեան, կամ որ եւ է այս տեսակ արուեստ մը ուսանելու համար, բազմաժախս ուսումներն բնեղէ վերջը, պէտք է լաւ գործատեղւոյ մը (bureau) մէջ քանի մը տարի անցունել, ինչպէս նաեւ շատ մը ուրիշ տարիներ ուսած արուեստն գործածելու եւ առաջին շահերուն սպասելու համար, որով այդպիսի աշխատութիւններ մատուցանողք սակաւ կը լինին եւ թոշակին խիստ բարձր :

3. Պաշտօնին տեսլականութիւնը. — Եթէ մարդ մը վստահ լինի թէ ամբողջ տարին կանոնաւորապէս պիտի գործածուի եւ վարձատրուի, համեմատաբար տկար թոշակով մը գոհ կ'ըլլայ : Դիւրին է շարաթը 25 շիւլինի (poliremen) ներստիկաննոր գտնել, որոնք թէ գիշերը պիտի աշխատին եւ թէ

խիստ անխորժ գործերու պիտի գործածուին, բայց սոյն գումարով գոհ կ'ըլլան, վստահ վստահ են թէ ցորչափ մեծ յանցանք մը չը գործեն չը պիտի արձակուին: Ընդ հակառակն ատաղձագործ մը կամ որմնադիր մը յաճախ կ'արձակուին եւ ընտանիքը խնամելու համար խիստ նեղութեանց կը հանդպի: Որմնադիրք եւ ատաղձագործք, որք չեն կարող ձմեռուայ խիստ օրերուն աշխատիլ, հետեւապէս միջին հաշուով գոհացուցիչ թոշակ մը ունենալու համար պէտք է որ՝ աշխատութեան աւելի վճարուին: Dok երու գործաւորք՝ որք առանց որ եւ է մասնաւոր ճարպիկութիւն մը ունենալու պարզապէս կորովի մարդիկ են, խիստ մեծ թոշակներ կ'ըստանան երբ, առեւտուրն ողեւորեալ լինի եւ բազում նաւերը dok երը մտնեն, իսկ ընդ հակառակն եթէ առեւտուրը թուլանայ, եւ կամ աննպաստ հողմունք նաւերը եզերքներէն հեռու տանին, յաճախ անգործութեանց պատճառաւ անձկութեանց մէջ կ'իյնան:

4. Վստահութիւն ի պաշտօնեայս. — Այս պարագան յարմար անձանց մատուցման վրայ կ'ազդէ մեծապէս: Լաւարարութեան համբաւ չունեցող անձ մը կարող չէ դրամատան մէջ եւ կամ ակնավաճառաց քով ընդունուիլ: Անպատիւ մարդու մը համար, կանոնաւոր պաշտօն մը գտնելու պէս դժուարին բան չկայ: Ուրեմն՝ ստէպ լաւ համբաւ մը շատ դրամ կ'արժէ: Պարկեշտութիւնն այնքան առատ է որ միայն զայն ունենալով մարդ մը, մեծ թոշակ մը կարող չէ ստանալ, այլ սակայն անհրաժեշտ բան մ'է նա: Ամենամեծ կարողութեան տէր անձ մը կարեւոր գործի մը տնօրէնն չը կրնար ըլլալ, եթէ իւր ուղղութեան վրայ կասկածելու տեղի տրւած է:

5. Յաջողութեան անսուզութիւնն յաջողող մարդոց քոշակաց վրայ յոյժ կ'ազդէ. — Կան գործեր որոց մէջ յաջողութիւնն դիւրին է, գրեթէ ամեն անոնք որք դրամատանց կամ հասարակային գրասենեկաց մէջ կ'աշխատին այդ գործարանաց մէջ պահանջուած աշխատութեանց մին կատարելու կը յաջողին, եւ այդ պատճառաւ է որ դոցա եղած վճարումը փոքր է: Ընդհակառակը փաստաբան եղողներու մէջէն քիչերը՝ յաջողութիւննին ասպահովելու համար, պէտք

եղած յատուկ տեղեկութիւններն, ձերքերն եւ յարմարութիւնն ունին: Սակայն այս բոլոր յատկութիւններն ունեցողք կրնան մեծ չափեր ձեռք ձգել, իսկ նոքա որք չեն յաջողիր պարտին այլ պաշտօններ գտնել:

Կան գործեր յորս աշխատաւորք խիստ գէշ կը վճարուին, վասն զի այդ տեսակ աշխատութիւնք կրնան կատարուիլ ուրիշ գործերու մէջ չը յաջողող անձերէ: Յաճախ կը պատահի թէ՛ մարդ մը արհեստ մը կամ պաշտօն մը ուսնելէ վերջը զայն գործադրելու անյարմար կը գտնէ զինքը, երբեմն ալ արտադրութեան մը նուազ խնդրանքն կ'ստիպէ որ զայն արտադրողք ուրիշ գործ փնտռեն: Յայնժամ այդ մարդիկ կ'ստիպուին բաղդին իրենց ցուցուցած առաջին գործն ընդունելու: Իսկ լաւ կրթուած մարդիկ որք չեն յաջողած՝ գրադիր, գործակատար, գինեղ փոքր վաճառական եւն. կը լինին: Իսկ դաստիարակութենէ՝ զուրկ մարդիկ կառք կը վարեն, սպասաւոր կը լինին, կամ քար կը կտորեն: Աղքատ կանայք գերձակուհի կը լինին կամ օրականաւ կ'աշխատին: Սովոր կը տեսնուի թէ՛ պէտք է ամեն անձանց կատարեալ ազատութիւն տալ իրենց յարմար գործն ընելու համար: Ոչ միայն ժողովրդեան վնասակար՝ այլ հետին աստիճան անիրաւ բան է թշուառութեան մէջ գտնուած մարդոց համար, ելլել այս մարդոց պաշտօնի մը դռները դոցել, այնպիսի արհեստական սեղմումներով, որք այն գործին արդէն աշխատող անձինք նորա գէմ կը հանեն:

Թե ինչ է յաջող օրն. — Ou est ce qu'une bonne journée ? Յաճախ կ'ըսեն թէ՛ մարդ մը իւր աշխատութեան փոխարէն պարսի մի յաջող օր ձեռք ձգել: Առաջին անգամ խիստ իրաւացի եւ խիստ արդար կ'երեւի այս, բայց այս խօսքին ճշմարիտ նշանակութիւնն եթէ փնտռեմք, զայն չը պիտի կարենամք գտնել, զի չ'ունի: Այս ասացուածով կը հասկցուի թէ՛ մարդ պարսի ունենայ ինչ որ պարսի ունենայ: Յաջող օրն որոշելու միջոց մը չիկայ: Կան գործաւորներ որք օրը իբր թոշակ մէկ, այլք երկու, երեք, հինգ, ոմանք տասը, մինչեւ իսկ քսան չիլին կստանան, արդեօք այս թոշակներէն որն յաջող օրը կը ներկայացունէ: Եթէ այս ասացուածն կը նշանակէ թէ ամեն մարդ պէտք է միեւնոյն յաջող օրն ընդուն-

նիլ, պէտք է յայնժամ նախ եւ առաջ բոլոր մարդկանց տարբեր բնաւորութիւններն եւ կարողութիւններն հաւասարեցունել : Տեսանք թէ՛ թոշակը կը փոխուին ըստ օրինաց մատուցման եւ խնդրանաց, եւ ցորչափ գործաւորք տարբերին ճարտիկութեան եւ զօրութեան մասին, եւ ցորչափ իւրեանց արտագրութիւնք տարբերին նաեւ, այնքան ատեն այդ արտագրութեանց խնդրանքին մէջ զանազանութիւն պիտի լինի : Ուրեմն բամպակի, կամ երկաթի լաւ զինեռե դատ ուրիշ յաջող օր չը կայ : Սոքա եւս առուծախէն կախում ունին : Յորեն, բամբակ, կամ որ եւ իցէ ուրիշ ասլրանք մը ունեցող մէկը կարող է զայն ամենաբարձր գինով ծախելու, բաւական է որ այլք եւս իրեն պէս վարուիլ ու կարող լինին : Այսպէս ուրեմն, ամեն գործաւոր իրաւունք ունի իւր աշխատութեան փոխարէն կրցածին չափ մեծ թոշակ պահանջելու, բաւական է որ որեւէ կերպով պատճառ չը լինի՝ որպէս զի այլ գործաւորք եւս իրեն պէս չը վարուին :

ՍԳԱՆԷԻ ՃԻՎՐՆՍ

Թարգմ. Պ. ՆԵՎՐՈՒՉ

ԾԱՂԻԿ

ԵՐՈՊԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Առ Պատուական Խմբագիր-Տնօրէն Երկրագունտ Հանդիսի.
Խնդալ

Ձտերեւիկ՝ զոր 'ի գաղղիական թիաստանաց կարգեալ մատուցի Ձեզ Երբեմն ի նուէր, տեսի վերընձիւղեալ գրգասուն ի նորոգ Գնդիդ Երկրի՝ զորոյ ի ձեռին ունիք զտեսչութիւն : Եւ այս եղեւ ինձ ոչ սակաւ յորդոր խրախուսանաց :

Այսօր 'ի գաղղիական ելեալ ի ձեռմ միւսանգամ 'ի Պարնաս* յունկնդրութիւն դաշնակաւոր նուագաց, ուշ ի կուրծս անկաւ չգառնալ այսրէն ձեռնունայն. եւ ահա բերեմ զայս նուագ տունի համեստիկ ծաղիանց, զմանիչակ, որ զկուսա-

(*) Իմա ինձ աստ, ոչ լեռն ֆովիսացոց նուիրական Մուսայից, այլ մասեան համանուն, ուստի սիրաբանին է գտնել ազգի ազգի տաղս քերթողական :

գեղ այտից բերէ գերանգս պատկառանաց: Յորչափ հնար
եղեւ ինձ՝ հոգացայ զգեղոյ նորին անեղծ պահել զնկար՝
պատկառուութեամբ մեծարանօք ի թփիկն երկնագեղ մատուցեալ ա-
ջովս հայեցի:

Իսկ արդ, եթէ եւ թփկանս դէպք ի բարի ելցեն հան-
դիպել հեշտընկալ ակնարկութեան եւ ի գնդիդ ընծիւղել վե-
րաբուսիկ, ոչ անփոյթ դուայց ընծայել երբեք երբեք ի շուք
գեղազուարճ գնդիդ թերթս ծաղկանց եւ թփեար, որ փրթ-
թին անդանօր ՚ի ճեմս ոտից գեղատէր Պիմպլայց:

Հաճեալիք ընդունել զհաւատութիւն անկեղծիկ մեծարանաց,
որովք

Եւ

Մ. ԿԻՒՐՃԵԱՆ

ՄԱՆԻՇԱԿ

Սուրբ եւ բզգաս սրբից՝ չբնաղ նրբանակ,
Ո՛վ գարնայնոյ դու կուսան,
Զայս անհառակ լքնուս բուրմամբդ անուշակ
Ի դալարեաց հոտեան:

Ի խիս բուսակս, ճն, ի խրնդիր գամ անձկաւ
Ուր խուսափիս իմն անհետ.
Զոր ի վրնիս բանայ յալիս առ կաղնեաւ
Բուրումն բզէն ազդէ մեզ:

Այլ յերկիւղած մասանցըս կնայ անվեհեր,
Շատ ինձ չբնաղ սիւղ գեղոյդ,
Ի բաց խրնդից կացցէ յինէն այն վայել՝
Որ ի ծաղկիդ է կապուս:

Զօրէն բուրմանցդ, որ համասփիւռ ծաւալին
Առանց բզբոյդ հոլանելոյ գեղ պայծառ,
Է՛ր չք մարքիմ՝ ջրնջեալ զարսօս աղհասին՝
Ծածկել բզդէմ բարեբար:

Ի մեմուրեան, երկչոս ես ինքն գոլով՝
Յանկամ անյուշ կեանացս հանել բզբրեւար,
Ո՛հ, ՚ի կրթիւ գայցէ յուզմանց դոյզն այն գով,
Որ տազնապեն բզմեզ յար:

Համեստ վայելի եւ ըզբաղանք նեշից բնաւ
Առնեն զոգիս իմ տեղանաց անկարօս,
Եւ ըզարտիս բուժէ անուն իմ զծարսաւ՝
Յածեալ շրթամբք ըզծանօր :

Մոռացուքեան այո ես ինքն ի խրնդիր,
Եւ սիրատենչ հովսացս եւեթ անշքունչ,
Խոկալ այստէն գամ, եւ զանհարք տղս 'ի գիր
Առնուլ երգոց ի մըմունց :

Կոմսուհիւն-Հօսրուլ
Թարգմ. Մ. ԿԻՒԲՃԵՍՆ

Հ Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ԱՊՈՒՋԷԹԱՅ ԳԻՒՂՆ ՈՒ ԲԵՐԴ

1885 Օգոստոս 27 Վաղարշապետ

Այսօր Բագրեւանդայ դաշտի արեւմտեան ծայրէն ի բլուրս
արեւմտեան բարձրացանք, առաւօտեան զով ժաման, եւ
խոնարհելով բլրոց ետեւի զառիւկայրն նեղ ձորակ մի իջանք ուր
Ապուղէթ գիւղն կար եւ 15 ֆուրտ տներ կը սրարունակէր :

Գիւղիս հարաւային կողմն կը բարձրանար Ապուղէթայ
բերդի բլրոց շարքն՝ որ դաշտէս սկսելով գիւղիս արեւմտեան
հարաւային ծայրն կը վերջանայ, մերձ ի վերջաւորութեան
խիստ բարձր ժայռի մը վրայ կառուցած է բերդն :

Դեռ գիւղն ենք, սակաւ իմն տեսածնիս նկարագրեմք.
Գիւղիս Ռէսին (Ռիսալին) տունն իջեւանեցանք, ուր հան-
գըտտանալէն յետոյ նախ գիւղին մէջ եւ ապա դուրսն զննել
սկսայ, առ դուռնս տանց կ'երեւէին մեծամեծ խաչքարեր, գե-
րեզմանաքարեր սակաւ ինչ ընթեռնելի դրերով, որոնք կը զար-
դարէին տանց բակերն առ ի բազմել ժողովրդեանի նոսա :

Գիւղին շուրջն ինչ ինչ վայրեր գիւղուած էին եւ բազմա-
թիւ սրբատաշ քարեր հանուած. հետզհետէ գիւղացիք պե-
ղելու հետամուտ են, ոչ թէ միայն քարեր հանելու, այլ գանձ
գտնելու յուսով. զի ստոյգ գիտեն թէ գիւղի Ռէսը գումար

մը ստակ գտած ու հարստացած է, սոքա եւս հարստանալու նպատակաւ միշտ դիւզիս շրջակայքն կը խուզարկեն եւ միշտ գտածնին տեսակ տեսակ քարեր են, գերեզմանաքար, սրբատաշ քար, սեման քար, սեան քար, աւաղանաքար, եւն. մի մեծ քար տեսայ, մէկ կողմէն մէջն հանուած, սա ջրաղայքի նաւ լինել կը կարծուի:

Գիւղիս մէջ գտնուած այս եւ նշմարելի նշխարներն կը հաստատեն թէ գիւղս հայկական հին դործողութեանց վայր մի է:

Մեր նպատակն էր բերդն տեսնել. օն, բարձրանամք, արեւմտեան հարաւ անցնիմք քարակոյտերու վրայէն, մագլցիմք ժայռերն, հասանք ժայռերէ պեղուած մի լայն խրամի, բերդէն 100 մէթր հեռի արեւելեան ժայռի գագաթէն խոնարհելով՝ կ'երկարի ի հիւսիսային արեւմուտս: Անցաք ու հասաք բերդին ստորոտն նոյն ուղղութեամբ ձգուած մի այլ խրամի, այս վերջինս բերդի բեկորներն աննշմարելի դարձուցած են: Գիւղէս ցայս վայր 20 վայրկեան տեւեց:

Բերդը փոքր է եւ կրկին, արտաքին ու ներքին. արտաքին պարիսպն խրամներու ուղղութեամբ ձգուած է, անցանելի ժայռերու վրայ քարուկրով հաստատուած է, գրեթէ աննշմարելի դառնալու վրայ է:

Արտաքին դուռն հիւսիսային կողմն է ներս մտնելով անմիջապէս դառնամք արեւմտեան հարաւ, աջ ու ձախ ի խոր փորուած քառակուսի մէթր տարածութիւն, իսկ տակաւ առ տակաւ ի խորութեան քառակուսի ձեւով տարածուելով՝ յատակն 60—80 քառակուսի մէթր կրնայ լինել, խորութիւնն ալ 7—8 մէթր: Կրնայ լինել որ աւելի խոր եւ յատակն աւելի լայն լինի, զի սոցա մէջ լեցուած բերդի բեկորներն կոսկածելի կ'ընեն մարդուս տեսութիւնն:

Կը կարծուի թէ այս մթերանոցներն թերեւս ներքնուղիներով հաղորդակցութիւն ունենան իրարու կամ յատուկէն ճանապարհ արտաքին դրան տակէն դուրս հեռ: Այս մթերանոցներու ետեւներն կան շէնքի աւերակներ որոց պարխալներն դեռ մէկ մէթր բարձրութեամբ կ'երեւին:

Մթերանոցներէն արեւմտեան հարաւ, առա ի հարաւ շեղելով բարձրացանք առ դրան ներքին պարսպին, սորա պարիսպներն բաւական կանգուն մնացած են, դուռն ալ սրբատաշ քարով շինուած, նոյնպէս ներսի սանդուղին չորս հինգ

սրատուանդաններն, սակայն մեք դժուարաւ կրցանք դռնէն ներս սողոսկիլ, զի գիւղացիք դրան ներսի սալայարկն վեր-
ցրնելով սկզբուած հողն դրան մէջ կուտած էին որպէս զի
գանձ գտնեն: Այս դրան ներսն աջ կողմէն մերձ առ դրան
պարսպին մէջ մարդ մը կանգնած պատուարուելու տեղ շին-
ուած է բոլորչի ձեւով: Ներքին պարսպին երկու որմերն կեր-
կայնին ի հարաւ, ապա կը դառնան նեղ ձեւով յարեւելս:
Բերդիս արեւմտեան հարաւ, հարաւ եւ արեւելեան հարաւ
կը նայի Շեռեանայ վրան որ կատաղաբար ընթանալով, քե-
րելով ահագին անդունդ մի կազմած է որ զտեսողս կ'ահա-
բեկէ. այս երեսի սլաքիսպն հաստատուած է անհպելի ժայ-
ռի մը վրայ, մէկ մասն ալ ընտկան ժայռէ կազմուած է. ո-
րուն մէկ սրատուհանն կը դիտէ Տուարածատափի լեռներն ու
վերջաւորութիւն, որուն մէջ կը տեսնուի աղեղան երկու
ծայրերն հաստատուելու խռոցներ: Արեւելեան ծայրն է աշ-
տարակն բոլորչի ձեւով շինուած, որոյ ի յարեւելս բացուած
պատուհանէն կը դիտուի ամբողջ Բաղրեւանդոյ դաշտն եւ
Պարսկաստանի ձանտղարհն մինչ ի Շահալիվան:

Ներքին դրան դրսի աջ կողմէն, մի քանի բնական ժայռէ
սանդուղներով կը բարձրանայ հարթուած տափարակ ժայռի
մը, որուն եւս հարաւային կողմ կայ բնական ժայռէ պարիսպմը:

Այս գեղեցիկ տափարակին մէջտեղ կայ յիշեալ մթերա-
նոցներու նման ջրամբար մի որ ջրով ու քարով լեցուած է,
միայն 3 մէթր խորութեամբ կ'երեւայ: Սորա համար առ հա-
սարակ կ'ըսեն թէ ներքնուղի ունի եւ թէ հարաւային լեռ-
ներէն ջուր բերելով, Շեռեան գետոյն տակէն անցնելով՝ եօթն
կամ ութ հարիւր մէթր այս ժայռին գաղաթն հանած են.
կ'տեսն նաեւ թէ շատ անդամներ ջուրն քաշած են, դար-
ձեալ յատակէն դալով լեցուցեր է. նաեւ կ'ըսեն թէ խիստ
երկայն թեւի մը քար կ'սկեր այս ջրամբարէն կախեր ու յա-
տակն չեն գտեր, եւն:

Այս աջ կողմի բնական բերդին արեւմտեան կողմ կայ մի
սանդ նոյնպէս ժայռի մէջ եւ ուրիշ մանր մունր փորուածներ:

Կ'ուզէի աստ երկար մնալ ու լաւ զննել, սակայն հովը
այնչափ խիստ էր որ զմեզ յայս ու յայն կը տապալէր, մեր
ձեռներն ու ականջներն կը սառեցնէր այս օգոստոս ամ-
սոյս մէջ:

Սիրող երկրագունիսի
Ս. ՀԱՅԿՈՒՆԻ

[Հայոց ազգին պէտական մարդոց մէջ անձ մը կար, որոյ դուռն յաւէ բաց էր ազգային գրագիտաց ու վարժապետաց, որոյ սիրտն յաւէ բաց էր ազգային քնարին զուարթ ու մանաւանդ սրտում ձայնարկութեանց : Յերեկն նախարարաց հետ տեսնուած ու կարեւորագոյն խնդրոց վրայ խորհրդակցութիւն ունեցած էր. երեկոյին՝ վերջալուսոյ ժամուն՝ ձեռքին մէջ ձեռագիր տետրակ մը կը տեսնուէր . Տետրակն ոսկի կը պարունակէր կամ պղինձ . ինչ փոյթ . մեծ պէտական մարդն՝ իբր երկիւղածութեամբ կ'ընթեռնուր այդ տետրակն, որովհետեւ հայերէն գրուած էր այն, որովհետեւ ազգաց Հայ երիտասարդ մ'էր երկասիրութեան հեղինակն, որովհետեւ իւր մէկ բառէն կրնար փնտռ մը ծնանիլ Հայութեան :

Երբ, բանաստեղծութեանց տետրակ մ'ի ձեռքին, ինձ ներկայացաւ այն օժտեալ երիտասարդն՝ զոր բարեբաղդ եմ այսօր *Երկրագունձ*ին ընթերցողաց ներկայացնել, յիշեցի, արտայայտ յիշեցի մեծ պէտական մարդն, որ հեռու է մեզէ՝ քանի տարիներէ հետէ : Փանիկներ ունիմք բարձր դիրքի տէր, հանճարի ու համբաւի տէր . այլ մէկ Օտեան Էֆէնտի մ'ունեցանք, մէկ Օտեան Էֆէնտի մ'ունիմք : Այն վեհ կերպարանքն աչացս առջեւ եւ հոգիս լի մեղամաղձութեամբ՝ կարդացի Հայոց սարերուն զգայուն որդւոյն Տաղարանն, որմէ հասնուած մը կը հրատարակեմ ի ստորեւ . մեծ ապագայի կոչուած այդ գաւառացի դեռահասակ բանաստեղծին մէկ տաղն (*Իմ մահը*) արդէն արժանացած է լոյս տեսնելու մեծանուն Մամուրեանի Հանդիսին մէջ :]

Մ Ե Ռ Ե Ա Լ Ն Ե Ր Ն

Ննջեցէք, ճն, ննջեցէք ցը վերջին օր դառաւստանի

Եւ գիտէի ըզմայլած՝ նոցա տխար գեղձալոյս,
Որ նազէին պարէին մեր կենցաղոյն ի խնջոյս .
Կերպարաններ հրեշտակի, սիրազրահիկ մարմիններ,
Որ զերդ մագնէտ ձրգէին յինքեանս ամեն հուր սրտեր .
Եւ փայլէին քան զգարնան պայծառադեղ արշալոյս .
Արեգնատիւ աչերէն ցոլանային Սէր եւ Յոյս .
Վարդակարմիր շրթանց մէջ մարգրտաշար առամուտնք

կը ժամէին մերթ ընդ մերթ, ինչպէս մարդաց մէջ ծաղկունք.
Բերաններէն՝ բուրումներ ծաւալէին ի սիրտ մեր
Եւ հրակարմիր վառ այտերն առնուին հեշտ համրոյրներ.
Բոլոր սրտեր տրոփէին ի անս նոցա պատկերաց
Զի ողջոյն գեղն երկնային ի նոսա բոյն էր դըրած:
Ո՞վ էին այն հրաշագեղ գիրգ էակները սիրոյ
Որ երբ գնոյին գետնի վրայ, թռչիլ թռչին մէջ օդոյ.
Կարծես վերերն ընկերներ ունէին սրք ի բարձուստ
Խօսակցէին իրենց հետ, 'ւ անդէն տային անդ փախուստ,
Նոքա չէին այս կենաց, փոյթ թռան հոգէս իրենց բոյն
— Խորհրդաւոր մի կայան 'ի մահացուաց հեռագոյն. —
Լըքին գերիիր ու զմարդիկ, եւ զայս կենցաղ վաղանցիկ,
Անհետացան առժամայն այդ էակներ գեղեցիկ.
Նոքա չէին երեւել, այլ եւս չէին չընել աստ.
Զի թունաթափ իբրեւ օձ, մահու գայրոյթն եւ սեւ սաստ,
Կը յարձակէր ի նոսա, եւ նոքա ոչ եւս էին.
Կենաց խրախուռք եւ ճրագունք տակաւ տակաւ մարէին...
Աւաղ, փոխան խնջոյից՝ սեղան չիրմի պատրաստէր,
Ես սեղանի վրայ դրած էին սոցա մարմիններ.
Աներեւոյթ՝ պարոզներն ելած էին, ըսին թէ՛
Մեռած էին մշտադիրկ, հեռի յայտ մեր աշխարհէ.
Կը դիտէի եւ յայնժամ որ թառամած էր մարմին.
Մեռան, չըջան յաւիտեան. գեղ, սէր, եռանդն ո՞ր տարին...
Դագաղի մէջ տարածուած տեսայ մարմին մի մարմար,
Աչեր մարած, գեղնած դէմք եւ մի ճակատ դարկահար,
Սառոյց ձեռներ անխղիւրտ, համայն՝ դիակ անկենդան.
Եւ կոծէին. «Ո՛հ, նոքա կանուխ աստի մեկնեցան,
«Ուր իբր ոսկի եւ գոհար երկնահանգոյն փայլէին.»
Եւ լսէի հեծիւններ, հագագներէ փրթէին,
Հեծեծերով հառաչանք, ամբոխն յառաջ կընթանայր.
Եւ ի՛նչ տեսնեմ ես յանկարծ, մի քարալիւ դաշտավայր,
Երկայնութեամբ մարդաչափ՝ բացին մի փոս մթադին.
Եւ հծծէի ես. «Ա՛յս է բանտն աննրման էակին»...
Քարեր բոլոր գոչէին. «Այս հուսկ մահիճն է մարդուն.
«Ահա՛՛ վըսեմ եւ սիրուն արարածին բնակութիւն»:
«Թո՛ղ աստ ննջէ խաղաղիկ, ամեր, դարեր թո՛ղ գըլլին,

«Ննջեցէք, ո՛հ, ննջեցէք, դատաստանի ցօրն յետին» : . . .
 Պատանի մ'է զոր տանին, պատանապատ անչունչ գի .
 Դեռ նոր կեանքը վայելէր, եւ չէր յիշել հող չիրմի .
 Շիրմաց զինուորք փորեցէք նորէն մի փոս խոր, տամուկ,
 Թաղեմք ի հող զայդ իրան, դեռածաղիկ եւ փափուկ .
 Դորա համար կենցաղն էր երազ դարնան գիշերոյն .
 Երանութիւն վայելած ժամուն խմեց մահու թոյն .
 Այսպէս ահա երկիրս է մահու տխուր բնակավայր,
 Թափին մարդիկ ի դամբան գերդ ի ծառէ փրթած խայր,
 Տրտում տերեւք ծառերու թափին դալկան մէջ հովտաց,
 Սակայն դարնան՝ դալարին անդրէն ի լոյս արփեսաց,
 Ո՛հ, ընդէ՞ր մարդ յետ մահու չը վայելեր մի դարուն,
 Եւ հիմ նըման տերեւոյ, ծաղիկ, կրկին չէ՛ փթթուն,
 Ախ քի մահու փոսին մէջ ննջողքն անդրէն չեն յառներ,
 Աւաղ, դամբանն իւր առածն երբէք ի կեանս չընծայեր . . .
 Բայց ո՞ւր վաղեմք այսպէս մեք, արագ արագ ըշտապով .
 Զիրար հրելով ընկնիմք գետն Ամանակին ի հողով,
 Եւ կոհակներ կատաղի փութով ըզմեզ կը մղեն,
 Իբրեւ շուշան ի ծովու յառակին խոր ընկրմեն . . .
 Մահու ծովն է որ ըզմեր ընդունի դի ծըլավար .
 Ե՛ւ այն շիրիմն է կենաց մերոց նուազեալ դավաճար .
 Բայց խուսէին ափերէն . մին ծիծաղէր գիտելով . . .
 Եզերածին ծաղիկներ, զորս համբուրէր ջուրը զով .
 Նկատէին դուդոջուն գեղեցկավարս ուռիներ,
 Մշտադալար նոճիներ, որ իրենց գեղն ու պատկեր,
 Յերկինս ի վեր ուղղէին . մին եւս ունէր մի խոկում . . .
 Գընայր գետոյն ի հոսանս . մերթ յետս հայէր նա տրտում .
 Ո՛հ, ո՞ւր է ծայրն այն գետոյն, համայն դէպ յայն արչաւին,
 Հային յիրար, եւ իսկոյն անհետանան բընաւին . . .
 Ով մեռեալներ սիրելի, գերեզմանի բնակիչներ
 Գամ ձեր նիրհը վրդովել . . . ախ ձեր վրայ գամ մը չիջներ
 Ըստփառնաց գէթ մի ցօղ, կամ լուսնակին երբ նսեմ,
 Հօսի նշույլ, անզգայ մնայ շիրմացդ այդ ցուրտ վեմ,
 Պիտի տեսնե՞մ օր մ'արդեօք որ երկնափայլն արչալոյս,
 Ըզձեզ սիրուն ընկերներ, յարուցանէ ի հողոյս,
 Պիտի լսէ՞ք դուք երբէք շեփորին ձայնն ահարկու,

Որ աւեաեւ պիտի գայ ձեզ մի նոր կեանք յետ մահու .
 Մօտ է արդեօք գարնային օրն այն յորում վերկենդան՝
 ձեղքելով Ձեր կափարիչ թոթուէք փոշին մահական
 եւ կայծակացն երկնքն թաց ի փայլ աչեր ձեր բացած
 Դասաստանին արհաւիրքը գիտելով տարտափած
 Աղաղակէք երկրի դէմ, գոչէք առ մահն ուներիմ
 «Հերիք, երկիր. հերիք մահ, բանտէք ըզմեզ ի շիրիմ» .
 Բայց դեռ զարթնուէ չիք ձեզ ո՛հ, իմ ընկերներ կաթողին,
 Ննջեցէք, դեռ ննջեցէք, դատաստանի ցօրն յետին : —

ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ Տ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ

1880, Նոյ. 5, Զէյթուն

ԱՂԶԿԱՆ ՍԸ ՕՐԱԳԻՐՆ

15 Ognusnu 1885

Կը կարծէինք թէ միշտ միասին պիտի ապրէինք . կը կար-
 ծենք թէ պիտի տեսէ յաւէտ երիտասարդութիւնն : Ահա
 բաժնուեցանք . աւանդ, օր մ'ալ երիտասարդութիւնն այսպէս
 պիտի բաժնուի մենէ : Մենք կրնանք նորէն զիրար գտնել .
 այլ ծաղիկ հասակն, ո՛ւր պիտի նորէն գտնենք զայն . . . :

Որպէս զի կերպիւ իւրի շարունակէ մեր կենտկցութիւնն,
 որոշեցինք գրել մեր օրագիրն, եւ պարբերաբար իրարու հա-
 ղորդել զայն : Ահաւաստիկ ես այսօր կը սկսիմ վերջապէս : Բա-
 ժանումէդ ի վեր երեք օրեր անցան, այլ չը գիտեմ ինչպէս
 անցան . երեքօրեայ անուրջ մ'էր . հարկ եղաւ որ մայրս
 յանդիմանութեամբ մը հանէ զիս այդ անըջական վիճակէն .
 երէկ, գաւաթ մը ջուր տալու տեղ, ձեռքի գիրքս տուի մօրս :
 Անտարակոյս մայրս տրտում է ձեր բաժանման համար . սա-
 կայն մենք որքա՞ն եւս առաւել . հազուադիւրս են տրդարեւ
 մեզ չափ մտերիմ պատանուհիք :

16 նոյն .

Քու գիրքդ էր զոր տուի մօրս երէկ՝ ջուրի տեղ : Ձեռ-
 քէս ինկած չէ բաժանումէդ ի վեր . սակայն այսօր սկսայ
 կարդալ զայն, եւ պէտք է խոստովանիմ թէ տախաին մէկ
 երեսէն անդին անցած չեմ : Պարբերութիւն մ'ընթեռնէ յե-

տոյ , աչքերս կը բաժնուին զւրքէն , եւ ծովէն անդին ըզքեզ կ'որոնեն : Երբ թռչուն մը կը տեսնեմ՝ որ գէպ այդ կողմ կը սրանայ , թեւաւոր արարածին երանի կուտամ : — Թերեւս հարցնես թէ գծագրութիւնս աւարտեցի : Տակաւին ոչ : Քու ընտրած օրինակդ էր , եւ պէտք էր որ փութայի զայն աւարտել : Սակայն . . . ես երբէք չը պիտի կրնամ աւարտել այն թռչունն . ինչ որ ես չ'ունիմ , չէի ուզեր որ ուրիշ արարած մ'ունենար . գծեցի գլուխն , ոտքերն եւ իրանն , այլ թեւերն . . . յառաջ չ'երթար ձեռքս . . . :

17 նոյն .

Գիրքդ որքան ընտիր է : Տիկին Զարուհի տեսաւ զայն ձեռքս . մէկ երկու երես դարձուց , եւ գրեթէ նետեց վար : « Աստուածաշունչէն մէջ բերուած վկայութիւնք իր ջիւերուն կը դպին : » Պիտի լայի լսելով այս խօսքն : Այլ սակայն , աւա՛ղ , առաջին անգամ չէր որ ուսեալ տիկնոջ մը բերնէն այսպիսի դիտողութիւն մը կը լսէի : Ամենէն վսեմ գիրքն այսպէս անտես կ'առնուի դպրոցէ ելած եւ ընկերութեան մէջ կաւորեալ գիրք գրաւած սրանց ու կանանց կողմէն : Եւ ստուգած եմ թէ այդ անձինք Աստուածաշունչ ձեռք առած չեն երբեք : — Օր ըստ օրէ աւելի կը համոզուիմ , քնյր իմ , թէ յոյժ թերի դաստիարակութիւն մը կը տրուի գեռ :

18 նոյն .

Այսօր միտքս դրի գծագրութիւնս աւարտել . ձեռքս առի վրձինս , եւ դուռն ահա դարնուեցաւ : Պարոն Լեւոնն էր : Կարծեցինք թէ ալ Զմիւռնացի պիտ'ըլլար . սակայն Պօլսոյ կարօտն . . . : — Որքան խօսել տուի Մամուրեանի եւ Չիլինկիրեանի վրայ : Սակայն իցիւ թէ բնաւ չը խօսէր Պարոն Լեւոն . իցիւ թէ յաւիտեան չը գիտնայի . — Ի՞նչ . — Թէ ազգին ամենէն արդիւնաշատ եւ ամենէն աւելի վաստակեալ անձանց մին՝ իբրեւ գործաւոր մը չարաչար աշխատելու հարկին մէջ կը գտնուի տակաւին : Երբ աչքիս առջեւ կը բերեմ Մամուրեանի գործն , եւ երբ կ'իմանամ այն պայմանն յորում կը գտնուի Մամուր Սրեւեյեանի խմբագրապետն , ո՛հ , այս ազգէն կը յուսահատիմ . . . : Չիլինկիրեան աւելի բարեբաղդ էր՝ զի կրցաւ դուրս նետուիլ ազգային շրջանակէն , ուր կը

գործէ թէեւ՝ այլ ուր չըմբռնուէր իր ապրուստն : — Իմ հիացումս
ու երախտագիտութիւնս յայտնելու համար առ այդ բազմաբ-
գիւն ու փառապանծ ազգայինս, չատ անգամ խորհած — և
քեզ ալ յայտնած եմ — նուէր մ'ընել առ Մամուրեան եւ
առ Չիլինկիրեան . Պարոն Լեւոն յանձն առաւ ապահովալէս
նուէրս տեղն հասցնել . ուստի մտադիր եմ մէյ մէկ ժամա-
ցոյցն բարձ բանիլ : Եթէ յաջողէի համոզել հայրս ալ որ մէյ
մէկ տակի գրիչ նուէր յլէր Ծաղիկի եւ Արեւելեան Մամուրի
խմբագրապետներուն . կը յուսամ յաջողիլ . հայրս երեք ան-
գամ կարդացած է Հայկական նամականին եւ երկրորդ ան-
գամ ձեռք առաւ ի Կ . Պոլիս ուղեւորութիւնն :

19 նոյն

Չ'ես կրնար, Նուրանիսդ իմ, երեւակայել ուրախութիւնս,
երբ տեսայ ծրարդ՝ որուն վրայ գրած էիր Օրագիրս : Ուրեմն
դու զիս աւելի կը սիրես քան ես ըզքեզ : Առաջին օրէն
սկսած ես գրել օրագիրդ, «արտասուախառն մեղանով» . կը
հաւատամ : — Խորհրդաւոր դրացիդ զիս կը զբաղեցնէ : Կը
վախնամ որ զիս մոռցնէ՝ քեզ : Համակրած ես իրեն, որովհե-
տեւ «մարդկան մէջ տեսած չ'ես զոք՝ որ այնքան ինձ նմանի
դիմօք ու հանդամանօք :» Ըզքեզ կը մագնիսէ — կ'ըսես . —
երբ չըջագայութեան ելնէ, մոռք իրեն կը հետեւիս . իր վե-
րագարձին անձկաւ կը սպասես . եւ երեկոյին՝ երբ երգէ՝ կը
յուզուիս, «որպէս պիտի յուզուէիր եթէ այր ըլլայի ես, եւ
գայի քեզ օրօր կարգալ երեկոյին իմերգերովս . . . » Ուրեմն
գոհ եմ բաժանմանդ համար, Նուրանիս . . . :

21 նոյն

Օրագիրդ ստանալէս ի վեր կարի յուզուած եմ : Չը կրցայ
ձեռքս գրիչ առնուլ երէկ : — Մեր քարոզիչն երէկ գիշեր
ճաշի էր մեղի : Հօրս հետ աղջային խնդրոց վրայ խօսեցան
երկարօրէն : Ինչ զարմանալի բան է . մեր աղջին անցելոյն
վրայ կը սիրեմ լսել ու կարգալ . սակայն օրուան աղջային
խնդրոց վրայ խօսակցութիւն կամ ընթերցում ինձ տալտուկ
կ'աղբէ : — Բարոզիչն ուզեց նոր գրութիւններս տեսնել .
գոհութիւն յայտնեց նորէն զի չարագրութեան համար կ'ընտ-
րէի մանաւանդ բարոյական եւ աղջային նիւթեր : Հոս ալ
բան մը կայ սր ինձ համար առեղծուածային է . մեր քա-

րողչին համար ականջիս հասած է թէ՛ ո՛չ հաւատք ունի ո՛չ բարոյական . բայց իւր խօսքերն որքան տարբեր գալափար մը կու տան իւր վրայ : Հայրս ալ՝ կարծես՝ իր տաղանդին համար աւելի կը յարգէ այդ եկեղեցականն : — Ես բան մը կը դիտեմ : վարդապետներն ընդհանրապէս օր ըստ օրէ կը գիրնան՝ ամուրիութեան մէջ , մինչդեռ ամուրի եեխտասարդք ընդհանրապէս օր ըստ օրէ կը նիհարնան . . . Սակայն չէ՛ վա-
յել մեզ այսպիսի խնդիրներով զբաղիլ :

22 նոյն .

Հէք Վիգդօռ Իւկօ : Այսօր արտասուեցի՝ կարգաւով իր մէկ տաղն : Ինչպէս կրնան քննադատել ու հեգնել այսպիսի հեղինակ մը : Մեր մէջ ալ քննադատներ պակաս չեղան . կարծես թէ տեղ տեղ իրաւունք ունին . . . Սակայն անկ չէ՞ միթէ հիանալ միմիայն այդպիսի մեծ ու բարերար հանճարներու վրայ : Վիգդօռ Իւկօյի վրայ այնպէս խօսեցու է միշտ , որ պէս խօսեցաւ Պէրսպէրեան : — Դիտողութեան արժանի է թէ , մինչ Պէրպէրեան վարժարանին մէջ վարժապետք եւ աշակերտք օր մը սուգ պահեցին , այսինքն օր մը Հիւկօ կարդացին ու Հիւկօյի վրայ լսեցին ու Հիւկօյի վրայ խօսեցան , Հայկական կրթարանն անտարբեր մնաց մեծ մարդասէր հեղինակին մահուան առջեւ : Ո՞վ էր որ ըսաւ անցեալ օր թէ Բասդէօռի մահուան օրն Հայկական կրթարանն ի թուխս պիտի համակի : — Դիչերն , անկաղին մօտեւէ յառաջ , Միլիթարեանց սքանչելի Ծաղկափաղին մէջ կարդացի Հասարակաց Աղօթքն ալ : Գիտես թէ որքան կը սիրեմ գրաբարն , ու փոքր ի չստէ մշտկած եմ զայն . սակայն բնագրին մէջ անգամ մը միայն կարդալով հասկցած եմ (La prière pour tous)ն . եւ գրաբարն հարկ է մերթ կրկին ընթեռնուլ :

26 նոյն .

Ի՛նչ հարբուխ : Մայրս կղպանքի տակ դրաւ կաղամարս ու գրիչս : Այսօր դժուարաւ կրցի թռչնիկս բանտէն հանելու հաճեցնել մայրս . Չարժեք որ թռչնիկ կոչեմ ոսկեփետուր գրիչս , սխրալի նուէրդ՝ որ ինձ իմ մօտեմուհիս կը յիշեցընէ միշտ : — Փորձեցի բանաստեղծութիւն մը գրել բանտէն ազատած թռչնիկիս վրայ . չը յաջողեցայ : Ա՛հ , օր մը չը պիտի կրնամ ըլլալ այն բանաստեղծներուն նման , որք ա-

մեն նիւթի վրայ կը դրեն եւ որոնց ամեն տաղերն ալ ախոր-
ժով ու յափշտակութեամբ կը կարդացուին : Ահա այսպիսի
բանաստեղծ էր Վիգգօն իւլիօն , այսպիսի բանաստեղծ էր
Լամաուդին : Աւֆուէտ ար Միւսէի համար կ'ըսեն թէ հուրով
եւ արիւնով կը գրէր իր տաղերն . Այդ պատճառաւ անշուշտ
իմ գրատանս մէջ մայրս չը դրաւ Միւսէ : — Հայ բանաստեղծ-
ներուն մէջ Յովհաննէս Սեթեանն ամենէն աւելի սիրած եմ .
իր բոլոր տաղերն հաւասար ախորժանօք կը կարդացուին .
բարձր հայերէն , ու բարձր բանաստեղծութիւն կը չափա-
զանցեմ միթէ :

27 նոյն .

Ծրարդ հասաւ երէկ իրիկուն , քան զառաջինն ստուա-
րագոյն : Սորհրդաւոր երիտասարդին հետ տեսնուեր էք .
Ընթերցման համար սխաժ է գրեան փոխ տալ քեզ . եւ ինչ
գրեան . ազատախոհ Լուի Ժադօլիօին գործերն Հնդկաստա-
նի վրայ , նոյն հեղինակին նոր գործն ալ Տիեզերական պատ-
մութեան վրայ : Քանի բարեբաստիկ ես դու , Նուրանիա . . . :
Մայրս՝ հակառակ թոյլատու մօրդ՝ ազատախոհ հեղինակի մը
գրքին ծայրն իսկ ցոյց չը տար ինձ . բայց ինք կը կարդայ ու
կը կարդայ . Գրական եւ խնաստասիրական նոր հրատարակու-
թիւն մը չը կայ՝ որ մօռանց անցընէ : Ասի անիրաւութիւն
չէ՞ , մօր ու դստեր համար զատ գրատուններ . . . Սակայն
մայրս ոչ անիրաւ է , եւ ոչ անխելք՝ աւելորդ է ըսել : — Կ'ըսես
թէ խորհրդաւոր երիտասարդն Հնդիկ ըլլալու է . սանսքրիտ
ըզուս գիտէ , եւ ամբողջ մասենադարան մ'ունի Հնդկաստանի
վրայ . Վետաներն հայերէնի կը թարգմանէ , եւ քեզ աղօթք
մը կարդացած է Ռիկ-Վետայէն՝ որու վսեմութեան բան մը չը
հաւասարիր՝ կ'ըսես . Այդ խօսքդ՝ իբրեւ թշնամանք մը՝ խո-
ցեց սիրտս . այո՛ , թշնամանք մ'է անի՛ մեր Աստուածաշուն-
չին դէմ : Ես (ինչո՞ւ ծածկեմ) հակակրութեան պէս կամ հա-
կակրութենէ աւելի բան մը կը զգամ այդ երիտասարդին
դէմ . ըզքեզ ամպարիտ պիտի ընէ . դուն ալ արդէն հակում
մ'ունիս ազատախոհութեան , զոր անշուշտ մօրմէդ ես ժա-
ռանգած . Ես՝ բնական հետաքրքրութիւն մ'ունենալով հան-
դերձ մօրս կարդացած գրքերն ընթեռնլու՝ կ'ատեմ նիւթա-
պաշտ հեղինակներն :

28 նոյն .

Արեւելի կը կարդամ արդեօք : Ես ձեռքս առած չեմ ,
Միւսէ Զերազ հոն գրելէ զադարեւէն ի վեր : — Ինչ եղաւ
այդ խեղճ երիտասարդն : Երիտասարդութեան մէջ հիւան-
դութիւն , ամիսներով տառապանք , ամիսներով անգործու-
թիւն , քանի՛ ծանր է՝ մանաւանդ արտաքոյ կարգի գործու-
նէութեան եւ ամենազգաց սրտի տէր երիտասարդի մը հա-

մար: Տօբեոս Սորաստնճեան պատուիրած է մեծանուն հիւանդին՝ մինչեւ գարուն դարմանել իր առողջութիւնն. Ուրեմն գարնան հետ պիտի վերականգնուի Սաւաթիւն ուղեւորութիւնն: — Որքան անձնապաշտ եմ. իմ հաճոյքս աւելի կը մտածեմ քան հիւանդութիւնն երկտասարդի մը, որ մայր ունի: Բարեաղբարբար ամուսնացած չէ. — Դիտողութեան արժանի որ այն երկու գրագէտք՝ Չերազն ու Գրասէրն՝ ամուրի կը մնան, մինչդեռ իրենց ընկերք զաւակաց տէր եղան:

50 նոյն.

Ակոյախ ցաւին շնորհիւ՝ երէկ Բերան տեսայ. թէեւ չուրջս նայելու տրամադրութիւն չունէի, սակայն աչքերս՝ ականներէս բաւական հեռու լինելով՝ բաւական անտարբերութիւն կը յայտնէին ցաւագին ատամանցս եւ կը գեղեցիկն աստ անդ Մեծ-Փողոցին երկու կողմերն: Որքան ծանօթներու հանդիպեցանք. Անճանօթի մը հետ ալ ծանօթացանք, եւ մեծապէս գոհ եղայ. — Բարձրահասակ երկտասարդ մ'է, ոչ առանց հրապոյրի՝ այլ առանց սեթեւեթի, ոչ երբէք ցուրտ՝ այլ յաւէտ պարկեշտ նայուածքով, լաւ կեսաղբեալ՝ այլ անրգ-գալապէս սրտազդեցիկ խօսակցութեամբ. Բարիզի իրաւաբանական Համալսարանին ատիճանաւոր է, Բարիզէն այս տարի վերադարձած է, Կեանքն ի Ֆրանսա վերնագրով եւ Արախ ստորագրութեամբ Արեւելի մէջ հրատարակած է այնպիսի գեղեցիկ յօդուածներ՝ մինչեւ զի Օտեան էֆէնտին կարծած են զայն. Այժմ՝ Փաստաբանի Գրասենեակ բացած է Հայաճեան խանն: Հասկցա՞ր ո՞վ է նոր ծանօթութիւնս. Հօրեղբօրս հետ կ'երթար. հօրեղբայրս զայն ներկայացուց մեզ, աղջկան մը պէս կարմրեցաւ այն հանճարաւոր ու հմուտ ու համեստ երկտասարդն կամ պատանին, — որ կը կոչուի Հրանտ Ասատուր:

ՄԵԼԱՆԻԱ

Կ Ի Ն Ն

(Շարունակութիւն)

Բարեկամներէս — ծածոնկ թշնամիներէս — ոմանք, Երկրագունի մէջ պարբերաբար հրատարակած Կինն յօդուածիս առթիւ, խել մը դիտողութիւններ ըրին ինձ. Մին, (խելացիներէն մին,) ըսաւ թէ՝ Արժանիք չ'էր տեսնել այլոց աստ-քիւններն քարգնանելու եւ դասակարգելու գործին մէջ. մին (սրամիտներէն մին,) առարկեց թէ՝ կարելի չ'էր այն աստ-

քեանց ընթերցմամբ՝ որոշ գաղափար մը գոյացնել կնոջ վրայ . ուրիշներ ալ բոլին ուրիշ շատ բաներ որոնց՝ լռութեամբ եւ հեգնօրէն ժպտելով միայն՝ տուի սլատասխան : Վերջապէս ուրիշ մը , որ՝ ոչ իմաստնագոյնն , այլ անկեղծագոյնն . Ըլլալ երեւցաւ ինձ , ըսաւ թէ՝ փափաքելի եւ արժանի էր որ կինն էակին նկատմամբ անձնական կարծիքս ալ յայտնէի օտար հեղինակաց կարծեաց հետ : Այլ ես , որ՝ եթէ ոչ շատ բան՝ գէթ լաւ գիտեմ էական կարողութեանս չափն , համոզուած ըլլալով թէ՝ պարզապէս յիմարի դործ կը լինէր աշխարհածանօթ երեւելի դրադիտաց անուանց եւ ասութեանց չարքին մէջ առնոնս ալ գրել , կարծիքներ յայտնել , վճիռ արձակել , որոշած էի կարեւորութիւն չը տալ եւ այս վերջին դիտողութեան՝ որ անտեղի է՛ր բոլորովին :

Եւ ահա անցեալ օր , Վոսիտրի թաղուհւոյն , հեշտութեանց բոյն , ճաճանչամոյն ու վարդապոյն Պէօյլեքտէրէի զմրիտագոյն բարձանց վերայ մինչ փութացած էի դիտել վեհափառ ու լուսապայծառ ելն արիւնոյն , յանկարծ հեռուն , ցանցառ մացառներուն , ցօղաթուրմ ծառերուն մէջէն երբեքուն բան մ'ինձ երեւցաւ , մի ձայն բարձրացաւ , հոգեզմոյլ , սիրուն . . . — Կին մ'էր , սեւահեր , գեռ երիտասարդ , խառտուտիկ ու խորտուիկ , ուրախ եւ զուարթ , գեղանի եւ գէր , որ կ'երգէր . . . :

Ես մոռցայ իսկոյն երկնից արեգական ելն՝ ի տես երկրի Աստղիկան ոյր դիւթական ձայնին վանդիւններն՝ ահեղամբուռնչ յուզմանց փոթորիկ մ'յարուցին սրտիս մէջ . . . : Եւ մնացի սրահ մ'ունկնդիր եւ հոգեպիշ , եւ ահա դադրեցաւ ձայնն , հեռացաւ , աներեւութացաւ դայլայլով դողդոջուն թռչունն . . . եւ ես սկսայ երգել .

Ո՛վ սիրահեղ գեղգեղն ունի սոխակին

Այլ հազիւ թռաւ բերնէս հարցմանս վերջին վանկն , եւ ահա ճրրճըր-սուշի երկարածիւք ու մշտադալար հովտէն արթնցաւ Արձաքանքն եւ ինձ սլատասխանեց .

. Կին

Զմայլեցայ այս խելացի , խորհրդաւոր եւ արգարացի սլատասխանին վրայ , եւ՝ շարունակելով երգս՝ ուղղեցի քսան հարցեր զորս՝ իրենց կարգաւ առնելով ի գիր՝ կը ներկայացնեմ ասոյ իբրեւ իմ կամ Արձաքանքի կարծիքն ի մասին կնոջ :

ՀԱՐՅՔ ԱՌԱՐՁԱԳԱՆԿ

ՀԱՐՅ . — Ո՛վ սիրահեղ գեղգեղն ունի սոխակին . . .

ՊԱՏ . — Կին . . . :

- Հ. — Ո՞վ շուրուն դէմքն եւ շնորհն ունի լուսնակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ դրախտաբոյս լոյսն եւ յոյսն է մեր յարկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ բոյրն, հրապոյրն եւ բոյրն ունի վարդ ծաղկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է գոհարն երջանկութեան պըսակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ կաթ ու կեանք ջամբէ նորեկ մանկիկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ի՞նչ է անունն՝ երկրի տիրող էակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ գրքոյ դրօշն ամէ մարդկան բանակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է այն ոյր սիրովն հոգիք բըռնկիւն...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է այն ոյր՝ զսնեմք քեռոց մէջ զ'երկիւն...
Պ. — Կի՛ն... :

* * *

- Հ. — Ո՞վ անկայուն է յար ծովու արեակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է քեթել որպէս փետուր քոչնեկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ սուր նանկեր պահէ սակ իւր քաթիկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ քեցամին է մեր պատւոյն, քսակիւն...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ մեր յաջող աւուրց ընկերն անմեկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ մերք պարգեւ՝ միշտ պատուհաս մ'է կրկին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է այն ոյր ձեռով գահեր խորհակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է այն ոյր սրբին մէջ իժմ բընակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ է խառնուրդ սասանին ընդ հրեշտակին...
Պ. — Կի՛ն... :
Հ. — Ո՞վ մասնէ զմեզ դրժոխոց վառ կըրակին...
Պ. — Կի՛ն... :

ԱՂԵՔ . . Գ . ՓԱՆՈՍԵՍՆ

 Մեծարդոյ բաժանորդներէն ներում կը խնդրուի Հանդիսիս հրատարակութան յապաղման համար, որ տեղի ունեցաւ Տնօրէնին հիւանդութեան պատճառաւ :

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՕԴՈՍՏՈՍ ԱՄՍՍԹՈՒՈՅՆ

Թերթօն ու Գուժ Սիմօն (Նորալեպ) — Առ ալեակ. — Նախնական կրթութիւնն ի Միացեալ-Նահանգս. — Կատուի մը յիշագիրք. — Առ Ազեքսանդր Էֆ. Փանոսեան. — Յարգանք առ աղգասէրն. — Նորատիպ մատենաք

Երկրագունձի Տնօրէն-Խմբագրապետին խմբագրութեամբ հրատարակուած այս միամսեայ Հանդէսն իր երրորդ շրջանին մէջ է թեւոյնաց : Միակ գրչի մ'արդիւնք, Շարժումն անտարակոյս չը կրնար երբեք կատարել Երկրագունձի գործն, ուր ազգին ամենէն ձեռնհաս ու փայլուն գրիչը կը միանան. սակայն կրնայ սոյն մեծ Հանդիսին կերպիւ իւր իբրեւ լրացուցիչ ծառայել Գրական և Իմաստասիրական Հաւաքածոյն : Բաժանորդագիրն յոյժ մատչելի է. միայն 20 դահեկան է մայրաքաղաքիս մէջ, և 26՝ արտաքոյ մայրաքաղաքին. իւրաքանչիւր թերթի գինն է 2 դահեկան :

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Բ

Երկրագունքը կը հրատարակուի ամիսն անգամ մը:

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ Կ. Պոլսոյ համար երկու արծաթ մէնիս, գաւառաց համար յիսուն դահեկան արծաթ, օսար երկիրներու համար 12 ֆրանկ, բոլորսարուքեան ծախսն ինքնուրոյն կը լինելով:

Բաժանորդագրութեան տեղին է Մեծ. Աւետիս Էֆէնցի Եօր-տանեանի գրասենեակը, Կ. Պոլիս, Կամուրջին զուլար, Վա-լիսէ Սուլթան խան, քիւ 6, եւ կամ Արամեան Տպարան Չագ-Մագնրլար Եօգուտու, Ֆակոքեան խան, քիւ 15:

Սմբագրութեան վերաբերեալ գրութիւնք ուղղելի են առ Հանդիսիս Տնօրէն՝ Եղիա Տէմիրճիպաշեան, Կ. Պոլիս Ֆին-հաննրլար Եօգուտու Արեւելեան Շուկայ Շարք չարքար (Նոր Փոստալուէ) վերջ, քիւ 52: Տնօրէնը գրասենեակը կը գտնուի՝ Զորեան քիւ եւ Շարք օրերը կէս օրէն յետոյ:

Իւրաքանչիւր քերթի գինն է չորս դահեկան:

Կը վաճառուի հետեւեալ տեղերը՝

Կ. Պոլիս. ջրավաճառ Պօղոս Աղաի եւ Ֆակոք Աղաի խանութներն ի Պահնէ գարու:

Առաջին տարին կը գտնուի գրասենեակն: Գինն է 4 Մէնիս:

ՍԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարիզ.	Էփ. Կապրիէլ Էֆէնցի Էգնայեան (M. Kapriel Eknayan.
Մանչեսթըր	» Գ. Էֆէնցի Մոյսովաթեան (Mr. K. Mol-
	dovack care of Messrs Gumushguerdan Bros
	400 Portland St. Manchester.
Վարսա	» Կարապէտ Էֆէնցի Յովասափեան
Կարիս	» » » Համամեան
Եօզլաս	» Միհրան » Քիւրքեան
Աճիօն Բ. Հիսար	» Սմբատ » Դաիթեան
Արլազ	» Յարութիւն » Բարունակեան
Մարաշ	» Սարգիս » Գ. Սամուէլեան
Այնթապ	» Վահան » Քիւրքեան
Մուս	» Միհրիշ » Սարեան
Վան	» Մարկոս » Նաթանեան
Բաղի	» Աւետիս » Քաջտերունեան
Եգիպտոս-Պահնէնիկ	» Յարութիւն » Տէր Կարապետեան

Հասցէի փոփոխութեան եւ քերթերու ընդունելութեան անկանոնութեան պարագային, Տնօրէնութեան՝ ժամանակին իմաց տալ կը խնդրուի: